

YAHYA B. MAİN'İN HAYATI, İLMÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

Yrd. Doç. Dr. Cemal AĞIRMAN*

I. YAHYA B. MAİN'İN HAYATI

A. NESEBİ

Hayatından bahseden çeşitli kaynakların kaydına göre nesebi; Yahya b. Maîn b. Avn b Ziyâd Bistâm b. Abdurrahman el-Gatafânî, el-Mürrî, el-Bağdâdî'dir. Künyesi Ebû Zekeriyâ'dır¹. Buna göre Yahyâ'nın babası "Maîn", dedesi "Avn"dır. Bazı kaynaklar dedesinin adını "Gıyâs" olarak nakletmişlerdir². İbn Hallikân'in (ö.681/1282) bildirdiğine göre dedesinin "Avn" olduğu daha doğrudur ve bu isim ile anılışı daha fazla şöret bulmuştur³.

"el-Mürrî", muayyen kabileleri içine alan nisbedir. "Mürre-gatafân" kabilesi bunlardan biridir. İbnü'l-Esîr'in (ö.630/1232) nakline göre Yahyâ b. Maîn de bu nisbe ile anılanlardandır⁴. "el-Gatafânî"⁵ nisbesi ile anılışı, Arapların meşhur kabilelerinden "Gatafân"⁶ın mevlâsı oluşundandır. Zira bizzat kendisi, "Cüneyd b. Abdurrahman el-Mukrî"⁶, el-Gatafânî'nin mevlâsıyım⁷ diyerek bu noktaya işaret etmiştir.

Cüneyd b. Abdurrahman (ö.115/733), Emevî halifelerinden Hişam b. Abdulmelik'ten (ö.125/743) önce Horâsân bölgesinin reisi idi⁸. Anlaşılan, Yahyâ b. Maîn'in dedeleri bu kabilenin himayesi altına girmişler; bu vesile ile de bürokratik çevrelerle yakın ilişkileri olmuştur. Babasının bir dönem kâtip, daha sonra vergi toplama memuru olarak görevlendirilmesi bu yakın ilginin neticesidir⁹.

Abbâs el-Anbarî'nin (ö.246/860) Yahyâ b. Maîn'e; "Sen hangi Araplardansın?" diye yönelttiği soruya, "Ben Arap değilim, Arapların mevlâsıyım"¹⁰ şeklinde vermiş olduğu cevaptan onun aslen Arap olmadığı da anlaşılmaktadır. Bağdât'da yetişmiş ve orada yaşamış olduğundan el-Bağdâdî"¹¹ nisbesi ile de anılmıştır.

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi. E-mail: agirman@cumhuriyet.edu.tr; cemalagirman@hotmail.com.

¹ Yahyâ b. Maîn'in hayatından bahseden bütün kaynaklar "el-Mürrî" nisbesini kayederken bir kısmı "el-Mürrî" ile bareber "el-Gatafânî"yi, bir kısmı ise üç nisbeyi de kaydeder.

Yahyâ b. Maîn'in hal tercemesine yer veren başlıca kaynaklar şunlardır: İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, I, 314-318, IX, 192; Hatîb, *Tarihü Bağdâd*, XIV, 177-187; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-hanâbile*, I, 402-407; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, II, 156-159; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 139-143; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 71-96, *Mizân*, IV, 410, *Tezkire*, II, 429-431, *İber*, I, 415; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzib*, XI, 280-288; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 79-80; Ziriklî, *A'lâm*, IX, 218-219; Kehhâle, *Mu'cem*, XIII, 232; Sezgin, *Tarihü'l-türâs*, I, 201-202.

² Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 177; İbn Ebî Ya'lâ, *a.g.e.*, I, 402; Nevevî, *a.g.e.*, II, 156; Zehebî, *a.g.e.*, XI, 71.

³ İbnü'l-Esîr, *Lübâb*, III, 201; İbn Hallikân, *a.g.e.*, VI, 142.

⁴ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, III, 201; İbn Hallikân, *a.g.e.*, VI, 142.

⁵ "el-Gatafânî" nisbesi için bk. Sem'ânî, *Ensâb*, IX 161-162.

⁶ Bazı kaynaklarda "el-Mürrî" diye geçer. Msl. bk. Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 178.

⁷ Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 178; Nevevî, *a.g.e.*, II, 156; İbn Hallikân, *a.g.e.*, VI, 142; Zehebî, *a.g.e.*, XI, 78.

⁸ İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 142.

⁹ Hatîb, *Tarihü Bağdâd*, XIV, 178; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-hanâbile*, I, 405; İbn Hallikân, *a.g.e.*, VI, 139.

¹⁰ Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 178; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 77.

¹¹ Zehebî, *a.g.e.*, XI, 72; Kehhâle, *Mu'cem*, XIII, 232.

Yahyâ b. Maîn'in, aslen Horâsân yakınlarında bulunan "Serahs"¹²tan olduğunu¹³ nakledenler olduğu gibi, "Anbâr"¹⁴ şehrinin "Nikyâ"¹⁵ köyünden olduğunu söyleyenler de vardır. Anbâr, Bağdat'ın batısında Fırat Nehri üzerinde kurulmuş bir şehrin adıdır. Bağdat ile arası on fersaktır¹⁶. Nikya Köyü ile Bağdat'ın arası on iki fersaktır¹⁷.

B. DOĞUMU

Kaynaklar Yahyâ b. Maîn'in Bağdat'ta doğup büyüdüğünü ve aynı yerde yaşadığını net olarak belirtirler. Yukarıda geçtiği gibi aslen "Nikyâ"lı olduğunun yanı sıra, "Nikyâ"da doğduğunu söyleyenler de vardır¹⁸.

Doğumu, Ebu Ca'fer el-Mansur'un (ö.158/775) hilâfetinin son dönemleri olan 158/775 yılının sonlarına rastlar. Yahyâ'nın, doğumu ile ilgili haberi, Hüseyin b. Fehm'in (ö.289/902) bizzat kendisinden nakletmiş olması, konuya daha da kesinlik kazandırmaktadır¹⁹.

C. BABASI VE AİLESİ

Kaynaklar Yahyâ b. Maîn'in ailesi hakkında geniş bilgi vermezler. Ancak babası hakkında kısa bir mâlûmata rastlamak mümkündür.

Yahyâ'nın babası, Maîn b. Ziyâd'dır. Ünlü kâtiplerdendir²⁰. Abbâsî halifelerinden Hârûn Reşîd'in (ö.193/809) hilâfetinin 189/804 yılından önce Taberistân, Rey ve çevresinin valiliğini yapan²¹ Abdullah b. Mâlik'in (?) kâtipliğini yapmış²², daha sonra Rey bölgesinin haracını (vergi) toplamaya memur edilmiştir²³. Maîn'in bu mevkii ve memuriyeti, oğlu Yahyâ'ya büyük bir servet bırakmaya imkân sağlamıştır²⁴.

Kaynaklar, Maîn'in vefat tarihi hakkında kesin bir bilgi vermemekle beraber 190/805 yılına kadar hayatta olduğunu nakletmişlerdir²⁵.

D. İLK TAHSİLİ VE ETKİLENDİĞİ İLK HOCALAR

Yahyâ b. Maîn ilk tahsilini Bağdat'ta yapmıştır. Kaynaklar bu konuda detaylı bilgi vermemektedir. Ancak çok genç yaşta hadis ilmine yöneldiğini, hadisin yazımı ve tedvinine başladığını söylemek mümkündür. Onsekiz yaşında hadis yolculuklarına başlaması²⁶, onun, bu yaşa kadar, o günün ilmî geleneğine uyarak kendi beldesinin âlimlerinden gereken ilimleri tamamladığı kanaatini uyandırmaktadır.

Yahya b. Maîn, tahsiline başladığı ilk andan itibaren hadis ilmine yönelmiştir. İleride temas edileceği gibi, onun hadis ilmine yönelişinde olduğu kadar, muhaddis ve münekkid olarak yetişmesinde ilk tahsilini yaptığı hocaların büyük rolü olmuştur.

¹²"Serahs", Horasan yakınlarında bir şehrin adıdır. Bk. Yâkût, *Mu'cem*, III, 208.

¹³İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 288.

¹⁴Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 178; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, II, 156; Zehebî, *a.g.e.*, XI, 78.

¹⁵Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 177; İbn Ebî Ya'lâ, *a.g.e.*, I, 405; Yâkût, *a.g.e.*, V, 301.

¹⁶Yâkût, *a.g.e.*, I, 257. Bir fersah, 5.257 Km'dir.

¹⁷Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 178; Zehebî, *a.g.e.*, XI, 77; Yâkût, *a.g.e.*, V, 301.

¹⁸Kehhâle, *a.g.e.*, XIII, 232.

¹⁹Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, XIV, 177; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-hanâbile*, I, 404; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 142; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 287.

²⁰Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 178; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 77, *Tezkire*, I, 430.

²¹Taberî, *Tarih*, VIII, 316-317.

²²Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 178; İbn Ebî Ya'lâ, *a.g.e.*, I, 405; İbn Hallikân, *a.g.e.*, VI, 139.

²³Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 178; İbn Ebî Ya'lâ, *a.g.e.*, I, 405; İbn Hallikân, *a.g.e.*, VI, 139; Zehebî, *a.g.e.*, XI, 77, *Tezkire*, I, 430; İbn Hacer, *a.g.e.*, XI, 282.

²⁴Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 178; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, *a.g.e.*, XI, 81; İbn Hacer, *a.g.e.*, XI, 282; Kehhâle, *Mu'cem*, XIII, 232.

²⁵İbn Ebî Ya'lâ, *a.g.e.*, VI, 139.

²⁶İbn Maîn, *Tarih*, III, 549 (no: 2684).

Kendi vatanı olan Bağdat'ta ve yaşadığı devrin çeşitli ilim merkezlerine yaptığı hadis yolculukları neticesinde, Yahyâ'nın karşılaştığı ve kendilerinden hadis tahsil etteği hocaların sayısı oldukça fazladır. Ancak, Bağdat'ta ilk ilim tahsil ettiği ünlü hadis üstadları şunlardır:

- Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrîk el-Horâsânî (ö.207/822)²⁷,
- Ebû Seleme Mansûr b. Seleme el-Huzâî (ö.210/825)²⁸,
- Ebû Sehl el-Heyssem b. Cemîl (ö.213/828)²⁹.

Yahyâ, disiplinli bir eğitimden geçmiştir. Hadis tahsiline başladığında, önce sabır ve tahammüle alıştırmıştır. Çünkü ilim, sabır işidir. Yahyâ'nın, hadis ilmini ilk defa kendisinden öğrendiği ve tahsil hayatının ilk hocalarından olan Muzaffer b. Müdrîk, Bağdat'a gelip yerleştiğinde talebe olarak kendisine ilk gelen Yahyâ b. Maîn ile Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) olmuştur. Fakat Muzaffer b. Müdrîk, onlara bir sene boyunca hiçbir şey anlatmamış, sabır ve tahammüle alıştırdıktan ve kabiliyetlerini ölçtüktan sonra, ancak onlara hadis öğretmeye başlamıştır³⁰.

Hişâm b. Yûsuf'un (ö.198/812) Yahyâ'nın kabiliyetini ölçmek için uyguladığı metod daha da dikkate şayandır. Yahyâ, kendi muhitinin âlimleriyle yetinmemiş, devrin ilim geleneğine uyarak hadis alabileceği âlimlerin bulunduğu beldelelere kadar gitmiştir. Hadislerin tedvini için her türlü gayret ve fedakârlığı göstermiş, bu amaçla Yemen'e de gitmiştir³¹. Yemen'de ilk önce Abdurrezzâk b. Hemmâm'ın (ö.211/826) yanına gitmiş, onu dinleyip hadislerini yazmış, daha sonra Hişâm'a uğramıştır. Fakat Hişâm, Yahyâ'nın kendisinden hadis almasını yasaklamıştır. Yahyâ'nın orada garip ve yabancı, hatta nafakası bitmek üzere olmasına rağmen, bir ay geçmeden onun bu hadis alma yasağını kaldırmamış, bir ay boyunca, mescide girdiğinde, ona sadece selâm vermiş, başka bir şey anlatmamıştır. Hişâm, Yahyâ'nın sabır ve tahammül derecesini, özellikle de hadis almaya ne derece ehil olup olmadığını ölçtüktan sonra, "Ey Yahyâ! Seni hadis almaktan men etmemin sebebi, hadis ehlinde olup olmadığını öğrenmek içindi"³² diyerek maksadını belirtmiş, Yahyâ'nın gönlünü almıştır. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ'nın ilk etkilendiği hocaları; Muzaffer b. Müdrîk el-Horâsânî, Ebû Seleme el-Huzâî ve Heyssem b. Cemîl'in sika ve güvenilir âlimlerden olduklarını, Bağdat muhaddislerinin, bu üç âlimin sika ve güvenilir olmalarında ittifak ettiklerini söylemiştir. İlelü'l-hadîs ve ricâlü'l-hadîs konularında tecrübeli ve basiretli âlimler, bunlardan tereddütsüz rivayet etmişlerdir³³.

Kaynakların verdiği bilgilere bakılığında Ebû Kâmil, Ebû Seleme ve Ebû Sehl'in daha çok, ricâl ilminde şöhret buldukları görülmektedir. Yahyâ b. Maîn de en çok bu alanda şöhret bulmuştur. Yahyâ'nın rical ilminde bu hocalardan etkilendiğini ve bunların elinde mütehasıs olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Yahyâ'nın, babasından kendisine kalan büyük serveti hadis öğreniminde harcamış olması³⁴, ilmi sahada yetişmesine katkısı büyük olmuştur.

E. SON YILLARI VE ÖLÜMÜ

Yahyâ b. Maîn, başta, çeşitli bölgelerden hacca gelen âlimlerle bir araya gelip danışmak, onların ilim meclislerine ve sohbetlerine katılmak, onlardan hadis ve ilim ahz etmek... gayesiyle birçok defa hacc etmiştir³⁵. Bağdat'ta yetişip orada yaşamış olduğundan³⁶ hacc ziyaretlerine Bağdat'tan gider, önce yolu üzerinde bulunan Medine-i

²⁷Hayatı için bk. Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, X, 124-127; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 183-185; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 18-19.

²⁸Hayatı için bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, VII 345; Hatîb, *Tarihü Bağdâd*, XIII, 70-71; İbn Hacer, *a.g.e.*, X, 308.

²⁹Hayatı için bk. İbn Ebî Hâtîm, *Cerh*, IX, 86; Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 56-57; İbn Hacer, *a.g.e.*, XII, 90-91.

³⁰Hatîb, *a.g.e.*, VI, 29.

³¹İbn Ebî Hâtîm, *Takdime*, s. 316; Hatîb, *a.g.e.*, XII, 353.

³²İbn Ebî Hâtîm, *a.g.e.*, s. 316.

³³Hatîb, *Tarihü Bağdâd*, XIII, 70; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 184.

³⁴Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 178; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 77; İbn Hacer, *a.g.e.*, XI, 282.

³⁵Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 185; Zehebî, *a.g.e.*, XI, 84.

³⁶Zehebî, *a.g.e.*, XI, 84; Kehhâle, *Mu'cem*, XIII, 232.

Münevvere'ye uğrar, sonra Mekkelî Mükerrereme'ye geçerdi³⁷. Hacc farızasını eda ettikten sonra tekrar Medine'ye uğrar, arzu ettiği kadar orada kalır, sonra tekrar Bağdat'a dönmek üzere yoluna devam ederdi.

Son hacc yolculuğu esnasında Medine'den Mekke'ye gitmek üzere Medine'ye uğrayan Yahyâ, orada hastalanmış, hacc etmeden önce Peygamber Efendimiz'in (s.a.) şehri Medine-i Münevvere'de, 233/847 yılında, Zilkade ayının bitimine bir hafta veya dokuz gün kala, Cuma gecesi vefat etmiştir³⁸.

Yahyâ'nın, son haccını eda ettikten sonra Medine'ye uğradığını, orada iki veya üç gün kaldıktan sonra memleketine gitmek üzere arkadaşlarıyla beraber yola çıktığını, yolda konakladıklarında, rüyasında hatifî bir sesle kendisine hitaben; "Ey Ebû Zekeriya!, yanımızdan uzaklaşmak mı istiyorsun?!" diye bir ses işittiğini, bunun üzerine arkadaşlarına devam etmelerini, tekrar Medine'ye dönmek arzusunda olduğunu arkadaşlarına bildirdiğini, arkadaşları devam edip kendisi geriye döndüğünü, Medine'de üç gün kaldıktan sonra da vefat ettiğini nakledenler vardır³⁹.

Hatîb (ö.463/1070) bu haberi naklettikten sonra tenkidini yapmış, hac etmeden önce vefat ettiğini, doğru olanı da bu olduğunu söylemektedir⁴⁰. Zehebî de (ö.748/1347) aynı görüştedir⁴¹. Zira Yahyâ'nın vefatının Zilkade ayı içinde olduğunda ittifak vardır. Hal böyle iken hacc farızasını yerine getirmiş olması mümkün değildir.

Cenazesine sayılamıyacak kadar kalabalık bir halk topluluğu katılmış, ölümüne herkes ağlamıştır⁴². Bir rivayete göre Hâşim oğullarının isteği üzerine⁴³ diğer bir rivayete göre Medine vâlisinin emriyle⁴⁴, Yahyâ'nın mevtası Rasûlüllah'ın (s.a.) üzerinde yıkandığı serîr(teneşir)'in üzerinde yıkanmış, yine Rasûlüllah'ın (s.a.) üzerinde taşındığı serîrin üzerinde taşınmıştır⁴⁵.

Bu olaydan, Yahyâ'nın gittiği ve adının duyulduğu her yerde ne derece sevilip sayıldığını, dine ve buna bağlı olarak hadise büyük ölçüde hizmet ettiğini anlamak zor değildir. Çünkü o, ömrünün tamamını dine hizmet etmek, Sünneti araştırmak, hadisleri tedvîn etmek, incelemek, hadisin sahîhini sakîmindan ayıklamak, buna ilaveten eser⁴⁶ kabilinden gelen haberleri tetkik etmek, bıkmadan ve yetinmeden hadis ve râvilerini araştırmak üzere hadis yolculuklarına çıkmak, ilim meclislerine katılmakla geçirmiştir. Âlimler arasında yorulmak bilmeyen, yetinmeden arştıran biri olarak tanınmış, bu yönleriyle şöret bulmuştur⁴⁷. Bu sebepledir ki, Yahyâ'nın cenazesi taşınırken İbrahim b. Münzir (ö.236/850), "Resûlüllah'ın (s.a.) hadisinde güvenilen birinin cenazesinde bulunmak isteyen varsa bu cenazeye katılsın!"⁴⁸ diye bağırmış, diğer bir münâdî ise, mevtaya işaretle, "Bu, Rasûlüllah'ın hadisinden yalanı uzaklaştıran kimsedir"⁴⁹ diye seslenmiştir.

³⁷Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 185; Zehebî, *a.g.e.*, XI, 84.

³⁸Bu bilgilerin tamamı için bk. İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, I, 316-317; Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 185-186; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-hanâbile*, I, 417; Nevevî, *Tehzibü'l-esmâ*, II, 157-159; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 141; Zehebî, *a.g.e.*, XI, 84-91, *Tezkire*, II, 431, *İber*, I, 415; İbn Hacer, *a.g.e.*, XI, 287; Kehhâle, *a.g.e.*, XIII, 232; Kettânî, *Risâle*, 129; Sezgin, *Tarihü't-türâs*, I, 201.

³⁹Hatîb, *Tarihü Bağdâd*, XIV, 185; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 84, 91.

⁴⁰Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 187.

⁴¹Zehebî, *a.g.e.*, XI, 84, 91.

⁴²İbn Ebî Hâtim, *Takdime*, s. 317; Nevevî, *Tehzibü'l-esmâ*, II, 158.

⁴³Zehebî, *a.g.e.*, XI, 90.

⁴⁴Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 186; Zehebî, *a.g.e.*, XI, 91.

⁴⁵Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 186; Zehebî, *a.g.e.*, XI, 84, 91, 95; Nevevî, *a.g.e.*, II, 157-158.

⁴⁶"Eser"den merfû hadisler dışındaki haberler kastedilmiştir.

⁴⁷İleride ilmî şahsiyeti ele alındığında bu noktalara temas edilecektir.

⁴⁸Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 186; Nevevî, *a.g.e.*, II, 157.

⁴⁹Hatîb, *Tarihü Bağdâd*, XIV, 186; Nevevî, *Tehzibü'l-esmâ*, II, 157; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 84, 95.

Yahyâ Cuma gecesi öldü⁵⁰; Bakî kabristanına, Cuma günü defnedildi⁵¹; cenazesini Medîne vâlisi kıldırdı⁵². Bütün bunlar, Yahyâ'nın ilme yaptığı hizmet ve şahsiyetine uygun bir şekilde makamına tevdi edildiğini göstermektedir.

Yahyâ'nın yaşı konusunda farklı rivayetler vardır. Kimileri yaşını 77 olarak naklederken⁵³, kimileri de 75 olarak nakletmişlerdir⁵⁴. Doğru olanı da ikincisidir. Çünkü kaynaklarda nakledilen bilgilere göre, doğumunun Hicrî 158 yılının sonlarında gerçekleşmiş, vefâtının Hicrî 233 yılında vukubulmuş olduğu konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Hesap yapıldığında Yahyâ'nın 75 sene yaşamış olduğu görülecektir.

Hatîb, bu olayın kritiğini yaptıktan sonra Yahyâ'nın, 75 senesini doldurup 76'ncı yaşına girdiği hakkındaki Ahmed b. Züheyr'in (ö.279/892) rivayetinin en doğru olduğunu kesin olarak ifade etmektedir⁵⁵.

II. İLMÎ ŞAHSİYETİ

A. HADİS ALDIĞI HOCALAR

Yahyâ b. Maîn'in mülazemette bulunup ders aldığı hoca sayısı oldukça fazladır. Burada sadece önde gelen bir kısmının isimlerini zikredip hal tercemelerinin bulunduğu eserlere işaret etmekle yetineceğiz.

1. Ebû Abdurrahman, Abdullah b. Mübarek b. Vâdih el-Hanzâlî, el-Mervezî, et-Teymî (ö.181/797)⁵⁶,
2. Ebû Süfyan, Vekî' b. Cerrah b. Müleyh er-Ruâsî el-Kûfî (ö.197/812)⁵⁷,
3. Ebû Muhammed, Süfyan b. Uyeyne b. Meymûn el-Hilâlî el-Kûfî, el-Mekkî (ö.198/813)⁵⁸,
4. Ebû Saîd Abdurrahman b. Mehdî b. Hassân b. Abdurrahman el-Ambarî, el-Ezdî (ö.198/813)⁵⁹,
5. Ebû Muaviye Abbâd b. Abbâd b. Habîb el-Muhalleb el-Muhallebî, el-Basrî (ö.180/81/796, 97)⁶⁰,
6. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ebî Zâide el-Kûfî (ö.182/798)⁶¹,
7. Ebû Muaviye Huşeym b. Beşîr es-Sulemî, el-Vasîtî (ö.183/788)⁶²,

⁵⁰Zehebî, *a.g.e.*, XI, 90.

⁵¹Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 187; Zehebî, *a.g.e.*, XI, 91.

⁵²Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 187; Zehebî, *a.g.e.*, XI, 91.

⁵³Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 186-187; Nevevî, *a.g.e.*, II, 159.

⁵⁴Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 186-187; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 287.

⁵⁵Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 187; Zehebî, *a.g.e.*, XI, 91.

⁵⁶Hal tercemesi için bk. İbn Ebî Hâtîm, *Takdime*, s. 262-281; Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 162-190; Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, X, 152-163; Nevevî, *a.g.e.*, I, 285-287; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, VIII, 378-421, *Tezkire*, I, 274-282; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 382-387; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 295; Dihlevî, *Bustan*, s. 112-117; Ziriklî, *A'lâm*, IV, 256.

⁵⁷Hal tercemesi için bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 394; Buhârî, *Tarîhu Kebîr*, VIII, 179; İbn Ebî Hâtîm, *Takdime*, s. 219-232; Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 368-380; Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, XIII, 496-512; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, IX, 140-168, *Tezkire*, I, 306-309; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 349.

⁵⁸Daha geniş bilgi ve hal tercemesi için bk. İbn Ebî Hâtîm, *Takdime*, s. 32; Ebû Nuaym, *Hilye* VI, 270; Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, IX, 174; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, VIII, 454-475, *Tezkire*, I, 162; İbn Hacer, *a.g.e.*, IV, 117; Kettânî, *Risâle*, s. 9; Sezgin, *Buharinin Kaynakları*, s. 41.

⁵⁹Daha geniş bilgi ve hal tercemesi için bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 297; İbn Ebî Hâtîm, *Takdime*, s. 251-263; Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 3-63; Nevevî, *a.g.e.*, I, 304-305; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, IX, 192; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 355.

⁶⁰Hal tercemesi için bk. Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, VIII, 294, *Tezkire*, I, 261; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 95; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 295.

⁶¹Hal tercemesi için bk. İbn Ebî Hâtîm, *Cerh*, IX, 144; Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, XIV, 114; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, *a.g.e.*, VIII, 337; İbnü'l-İmâd, *a.g.e.*, I, 298.

8. Ebû Muhammed Mu'temir b. Süleyman el-Basrî (ö.187/802)⁶³,
9. İbû Amr İsa b. Yûnus b. İshâk es-Sebicî (ö.188/803)⁶⁴,
10. Ebû Abdillâh Cerîr b. Abdülhamîd ed-Dâbbî (ö.188/803)⁶⁵,
11. Ebû Abdillâh Mervan b. Muaviye el-Kûfî (ö.193/808)⁶⁶,
12. Ebû Bişr İsmail b. Uleyye el-Esedî, el-Basrî (ö.193/809)⁶⁷,
13. Ebû Ömer Hafis b. Gıyâs b. Talk en-Nah'î (ö.194/809)⁶⁸,
14. Ebû'l-Müsennâ Muâz b. Muâz el-Anberî (ö.196/811)⁶⁹,
15. Hişâm b. Yûsuf es-San'anî (ö.197/812)⁷⁰,
16. Ebû Saîd Yahyâ b. Saîd el-Kattân el-Basrî (ö.198/813)⁷¹,
17. Ebû Yahyâ Maîn b. İsa el-Medenî (ö.198/814)⁷²,
18. Ebû Hâşim Abdullâh b. Numeyr (ö.199/814)⁷³,
19. Ebû'l-Abbâs Vehb b. Cerîr b. Hazm el-Basrî (ö.206/821)⁷⁴,
20. Ebû Sehl Abdussamed b. Abdü'l-Vâris et-Temîmî (ö.207/822)⁷⁵,
21. Yakub b. İbrahim b. Sa'd ez-Zührî, el-Medinî (ö.208/823)⁷⁶,
22. Kureyş b. Enes el-Basrî (ö.208/823)⁷⁷,
23. Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'anî (ö.211/827)⁷⁸,
24. Ebû Saîd Abdullâh b. Kureyb el-Basrî (ö.216/831)⁷⁹,

⁶²Hal tercemesi için bk. İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, IX, 115; Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, XIV, 85; Zehebî, *a.g.e.*, VIII, 287; İbn Hacer, *a.g.e.*, XI, 59-63.

⁶³Hal tercemesi için bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 290; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, VIII, 402; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, VIII, 477-479, *Tezkire*, I, 266-267, *Kâşif*, III, 142; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 316.

⁶⁴Hal tercemesi için bk. Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, XI, 152; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, VIII, 489, *Tezkire*, I, 279; İbnü'l-İmâd, *a.g.e.*, I, 320.

⁶⁵Hal tercemesi için bk. İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, II, 505; Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, VII, 253; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, IX, 9; *Mîzân*, I, 394, *Tezkire*, I, 271, *Kâşif*, I, 182; İbnü'l-İmâd, *a.g.e.*, I, 319.

⁶⁶Hal tercemesi için bk. Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, IX, 51; *Mîzân*, I, 93, *Tekire*, I, 295; İbn Hacer, *a.g.e.*, X, 96-98; Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffaz*, s. 123; İbnü'l-İmâd, *a.g.e.*, I, 333.

⁶⁷Hal tercemesi için bk. İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, II, 153; Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, VI, 229; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, IX, 107; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, I, 120.

⁶⁸Hal tercemesi için bk. Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, VIII, 188; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, IX, 22; İbn Hacer, *a.g.e.*, II, 415.

⁶⁹Hal tercemesi için bk. Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, IX, 54, *Tezkire*, I, 324, *Kâşif*, III, 136; İbnü'l-İmâd, *a.g.e.*, I, 345.

⁷⁰Hal tercemesi için bk. İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, IX, 70; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, IX, 580; Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffaz*, s. 845; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 349.

⁷¹Hal tercemesi için bk. Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 380; Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, XIV, 135; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, II, 154; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 216.

⁷²Hal tercemesi için bk. İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, VIII, 277; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, IX, 304, *Tezkire*, I, 332; İbn Hacer, *a.g.e.*, X, 252; Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffaz*, s. 139.

⁷³Hal tercemesi için bk. Buhârî, *Tarîhu Kebîr*, V, 216; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, IX, 244; İbnü'l-İmâd, *a.g.e.*, I, 357.

⁷⁴Hal tercemesi için bk. İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, IX, 28; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, IX, 442, *Tezkire*, I, 336; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 16.

⁷⁵Hal tercemesi için bk. Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, IX, 516, *Tezkire*, I, 344, *İber*, I, 276; İbnü'l-İmâd, *a.g.e.*, III, 17.

⁷⁶Hal tercemesi için bk. İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, IX, 202; Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, XIV, 286; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, IX, 491, *Tezkire*, I, 335; İbn Hacer, *a.g.e.*, XI, 380; Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffaz*, s. 141; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 22.

⁷⁷Hal tercemesi için bk. İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, VII, 142; Zehebî, *İber*, I, 279; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 374-375.

⁷⁸Hal tercemesi için bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 458; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, VI, 38; Zehebî, *a.g.e.*, I, 364; Kehhâle, *Mu'cem*, V, 219; Yâkût, *Mu'cem*, III, 428; İbn Hacer, *a.g.e.*, VI, 314.

25. Ebû Müshir Abdü'l-a'lâ b. Müshir ed-Dimeşkî (ö.218/833)⁸⁰,
26. Ali b. Ayyaş el-Humusî (ö.219/834),⁸¹
27. Ebû Osman Affan b. Müslim b. Abdullah es-Saffar (ö.220/835)⁸².

B. TALEBELERİ

Yahyâ b. Maîn, hocaları kadar talebeleri de çok olan meşhur muhadislerden biridir. Ricâl ile ilgili konularda olduğu kadar hadislerin sahîh ve sakîmını tesbitte⁸³, ihtilafların çözümünde kendisine en çok müraat edilen muhaddis ve münekkidlerdendir⁸⁴.

Kaynakların nakline göre, bazıları meşhur hadis otoritelerinden olan talebelerinin bir kısmı şunlardır:

1. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîre el-Buhârî, el-Cu'fî (ö.256/870)⁸⁵,
2. Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî (ö.261/874)⁸⁶,
3. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl eş-Şeybânî, el-Bağdâdî (ö.241/855)⁸⁷,
4. Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî (ö.275/888)⁸⁸,
5. Ebû Hâtîm Muhamme b. İdris b. el-Münzir, el-Hanzalî, er-Râzî (ö.277/890)⁸⁹,
6. Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mavsîlî (ö.307/919)⁹⁰,
7. Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî (ö.230/844)⁹¹,
8. Ebû Heyseme Züheyr b. Harb en-Nesâî (ö.234/848)⁹²,
9. Ebû Abdillâh Ahmed b. İbrâhim b. Kesîr ed-Devrakî (ö.246/860)⁹³,
10. Ebû Yûsuf Yakub b. İbrâhim b. ed-Devrâkî el-Bağdâdî (ö.252/866)⁹⁴,
11. İbrâhim b. Abullâh b. el-Cüneyd (ö.260/873)⁹⁵,
12. Ebû Yûsuf Yakub b. Şeybe es-Sudûsî, el-Basrî (ö.262/875)⁹⁶,

⁷⁹Hal tercemesi için bk. İbn Ebî Hâtîm, *Cerh*, V, 363; Hatîb, *a.g.e.*, X, 410-420; İbn Hallikân, *a.g.e.*, III, 170; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, X, 175.

⁸⁰Hal tercemesi için bk. Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, XI, 72-75; Zehebî, *Tezkire*, I, 381; İbn Hacer, *a.g.e.*, VI, 98-101; Sezgin, *Tarihü't-türâs*, I, 186.

⁸¹Hal tercemesi için bk. İbn Ebî Hâtîm, *Cerh*, VI, 199; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, X, 338, *a.g.e.*, I, 384, *İber*, I, 296.

⁸²Hal tercemesi için bk. Hatîb, *a.g.e.*, XII, 269-277; Zehebî, *Mizân*, II, 202, *Tezkire*, I, 379-381; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 230; Ziriklî, *A'lâm*, V, 34.

⁸³Bk. İbn Hacer, *a.g.e.*, XI, 283, 285.

⁸⁴Bk. İbn Hacer, *a.g.e.*, XI, 288.

⁸⁵Hal tercemesi için bk. Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, II, 4-34; Nevevî, *Tehzîb'l-esmâ*, I, 67-76; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XII, 391-471, *Tezkire*, II, 555-557; Safedî, *Vâfî*, II, 206-209; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 134, 136.

⁸⁶Müslim'in hal tercemesi için bk. Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, XIII, 100-104; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-hanâbile*, I, 337; İbnü'l-Esîr, *Lübâb*, II, 263-264; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, II, 89, 92.

⁸⁷Hatîb, *a.g.e.*, IV, 412; Ebû Nuym, *Hilye*, IX, 161; Nevevî, *a.g.e.*, I, 110-113; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 177-358, *Tezkire*, II, 431-432.

⁸⁸Hal tercemesi için bk. Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, IX, 55-59; Nevevî, *a.g.e.*, II, 224-227; Zehebî, *Tezkire*, II, 591; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 169-173.

⁸⁹Hal tercemesi için bk. İbn Ebî Hâtîm, *Takdime*, s. 349-372; Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, II, 73-77; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-hanâbile*, I, 284; Safedî, *Vâfî*, II, 183; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 31,34; Sezgin, *a.g.e.*, I, 298.

⁹⁰Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XIV, 174, *Tezkire*, II, 707; Tağrîberdî, *Nucûm*, III, 197; Safedî, *Vâfî*, VII, 241; İbnü'l-İmâd, *a.g.e.*, II, 250; Ziriklî, *A'lâm*, I, 164; Kehhâle, *Mu'cem*, II, 18; Sezgin, *Tarihü't-türâs*, I, 334.

⁹¹Hal tercemesi için bk. Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, V, 321; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 507; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 182.

⁹²Hal tercemesi için bk. Hatîb, *a.g.e.*, VIII, 482-484; Zehebî, *Tezkire*, I, 428; İbn Hacer, *a.g.e.*, III, 342-344; İbnü'l-İmâd, *a.g.e.*, II, 80; Sezgin, *a.g.e.*, I, 203, *Buharinin Kaynakları*, s. 303.

⁹³Hal tercemesi için bk. İbn Ebî Hâtîm, *Cerh*, II, 39; Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, IV, 6-7; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XII, 130-133; *Tezkire*, II, 505; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 10-11; Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, s. 220.

⁹⁴Hal tercemesi için bk. İbn Ebî Hâtîm, *Cerh*, IX, 202; Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 277-280; Zehebî, *Tezkire*, II, 505; İbn Hacer, *a.g.e.*, XI, 381; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 126.

⁹⁵Hal tercemesi için bk. Hatîb, *a.g.e.*, V, 83; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XII, 631-632, *Tezkire*, II, 586.

13. Ebû Zûr'a Ubeydullah b. Abdülkerîm er-Râzî (ö.264/878)⁹⁷,
14. Hüseyin b. Fehm (289/1096)⁹⁸,
15. Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Saîd el-Mervezî (ö.292/905)⁹⁹,
16. Ebû Ce'fer Muhammed b. Abdullah el-Hadramî el-Kûfî Mutayyen (ö.297/909)¹⁰⁰,
17. Ebû'l-Hasen Muhammed b. Yezîd b. Abdussamed ed-Dîmeşkî (ö.299/911)¹⁰¹,
18. Ebû Abdillâh b. el-Hasen Abdulcebâr es-Sûfî (ö.306/918)¹⁰².

C. İLMÎ SEYAHATLERİ

Yahyâ b. Maîn'in seyahate karşı özel bir merakı vardı. Hiçbir âlimin, sadece yaşadığı bölgenin âlimlerinden ilim ahzetmesini yeterli bulmamış, ilim tahsil etmek için seyahat etmemeyi, âlimler için bir eksiklik kabul etmiştir. İlmî seyahatlerin önemine işaretlerle, "dört kimseden olgunluk beklenmez" diyerek, bunlardan birinin, kendi bölgesinde bulunan âlimlerden hadis yazıp da diğer muhaddislerin hadislerini elde etmek için başka memleketlere seyahat etmeyen kimse olduğunu söylemiştir¹⁰³.

On sekiz yaşında ilmî seyahatlere başlayan Yahyâ¹⁰⁴, ilk hadis yolculuğunu Kûfe'ye, daha sonra Basra'ya yapmıştır¹⁰⁵. Kûfe'ye yapmış olduğu bu ilk seyahat esnasında Vekî' b. Cerrâh ile görüşmüş, onun ilim meclislerine katılmıştır¹⁰⁶. Vekî'in (ö.197/812) ilim sohbetlerine bu seyahatten sonra da katılmaya devam etmiştir.

Yirmi dört yaşlarında yaya olarak hacca giden¹⁰⁷ Yahyâ b. Maîn, Hicâz'ın dinî bir merkez olması hasebiyle çeşitli bölgelerden hacca giden ulemâ ile bir araya gelebilmek, onların ilim meclislerine katılmak, bu vesile ile onlardan hadis dinlemek ve yazmak maksadı ile hacc ziyaretlerine bundan sonra da devam etmiştir¹⁰⁸.

Yahyâ, Basra ziyaretinde Mu'temir b. Süleyman ile görüşmüş, ilim meclislerine katılmış, ondan hadis yazmıştır. Mu'temir'in vefat ettiği 187/802 yılına kadar da Basra ziyaretlerine devam etmiştir. Otuz dört yaşında iken Yemen'i ziyaret etmiş, orada Abdürrezzak b. Hemmâm (ö.211/826) ve Hişâm b. Yûsuf (ö.197/812) ile görüşmüş, onlardan hadis almıştır¹⁰⁹.

Râvilerin durumlarını incelemeye adalet ve zapt yönlerini tesbit ve denemeye¹¹⁰ başladıktan sonra Yahyâ'nın şöhreti her tarafa yayılmış, râvileri inceleme tutkusuyula hadis yolculukları birbirini takip etmiştir. Rey, Vasıt, Mesîse ve Cezîre'ye¹¹¹ de gitmiş, gittiği her yerde ünlü âlimlerle görüşüp onların ilim meclislerine katılmış ve onlardan hadis almıştır.

⁹⁶Hal tercemesi için bk. Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, XIV, 281-283; Zehebî, *Tezkire*, II, 577-578; İbnü'l-İmâd, *a.g.e.*, II, 146; Ziriklî, *A'lâm*, IX, 261; Sezgin, *Tarîhü't-türâs*, I, 278.

⁹⁷Hal tercemesi için bk. İbn Ebî Hâtîm, *Takdime*, s. 328; Hatîb, *a.g.e.*, X, 326-337; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-hanâbile*, I, 199-203; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 30.

⁹⁸Hal tercemesi için bk. Zehebî, *Tezkire*, II, 680.

⁹⁹Hal tercemesi için bk. Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, IV, 304; Zehebî, *Tezkire*, II, 663-664; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 62; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 209; Kehhâle, *age.*, II, 8; Brockelman, *Suppl.*, I, 272; Sezgin, *Tarîhü't-türâs*, I, 317.

¹⁰⁰Hal tercemesi için bk. Hatîb, *a.g.e.*, X, 95-101; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XIV, 42; Safedî, *Vâfî*, III, 345; İbnü'l-İmâd, *a.g.e.*, II, 221-224; Sezgin, *Tarîhü't-türâs*, I, 319.

¹⁰¹İbnü'l-İmâd, *a.g.e.*, II, 232.

¹⁰²Hal tercemesi için bk. Hatîb, *a.g.e.*, IV, 82-86; İbn Ebî Ya'lâ, *Tatakâtü'l-hanâbile*, I, 36-37; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XIV, 152; *Mizân*, I, 91; Safedî, *Vâfî*, VI, 305; İbnü'l-İmâd, *a.g.e.*, II, 247.

¹⁰³Hatîb, *Câmî*, II, 225.

¹⁰⁴İbn Maîn, *Tarih*, III, 549 (no: 2684).

¹⁰⁵Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 85.

¹⁰⁶İbn Maîn, *Tarih*, III, 549 (no: 2684).

¹⁰⁷Zehebî, *a.g.e.*, XI, 88.

¹⁰⁸Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 185; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 141.

¹⁰⁹İbn Ebî Hâtîm, *Takdime*, s. 316; Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, XII, 354.

¹¹⁰Hatîb, *Câmî*, I, 136.

¹¹¹Zehebî, *a.g.e.*, XI, 72.

Ceîr b. Abdülhamid (ö.188/803) ve Abdullah b. Mübârek (ö.181/797) ile de Rey'de karşılaşmış, onlardan hadis almıştır.

Kaynakların verdiği bilgilere göre, Yahyâ b. Maîn, elli altı yaşında iken Mısır'a ve Şam'a gitmiş, bu arada Ebû Mushir (ö.218/833) ve Saîd b. Ebî Meryem (ö.224/838) ile de görüşmüş, grüştüğü muhadislerden bir çok hadis yazmıştır. Aynı zamanda, gelip kendisinden hadis yazanlar da olmuştur¹¹². Bu arada Humus'u da ziyaret etmiştir.

Bu şekilde Yahyâ, ömrü boyunca bütün İslâm diyarının doğu, batı, kuzey ve güney bölgelerine bir çok hadis yolculukları yapmış, ilmî seyahatlerinin bu çokluğu sebebiyle de büyük bir hadis servetine¹¹³ sahip olmuştur. Gittiği her bölgede sadece hadis almakla yetinmemiş, bir çok muhadisin hatasını düzeltmiş¹¹⁴, râviler hakkında bilgi toplamış, ayrıca, hadisleri değişik kimselerden dinlemek¹¹⁵, bu vesile ile de rivayetlerde hata varsa bu hatanın nereden kaynaklandığını tesbit etmek için değişik bölgelere ziyaret etmeyi ve o bölgelerin âlimleriyle görüşmeyi kendine prensip edinmişti.

D. HADİS İLMİNDEKİ YERİ

1. Cerh ve Ta'dîl İlmindeki Yeri

Yahyâ b. Maîn, yaşadığı devrin cerh ve ta'dîl âlimleri arasında bir otoritedir. Muasır âlimler ve hocalarının takdir ve güvenini kazanmıştır. Hadis ilmindeki imâmlığı yanında fazilet ve üstünlüğünü de kabul etmişlerdir. Yahyâ'nın ilmî otoritesi, muhadis ve münekkitlerin her zaman, müsbet değerlendirmelerine mazhar olmuştur.

Otoriteliği yanında, son derece verâ sahibi de olan Yahyâ, zahidâne bir hayat yaşamıştır. O, İslâm'ın temel kaynaklarından, Kur'an'dan sonra ikinci sırada yer alan "Sünnet'i toplamak (tedvîn) ve ulaşabildiği bütün hadisleri bir araya getirmek için çok çaba sarfetmiş, kendisini tamamen hadîse adamıştır. İbn Hibbân (ö.354/965) bu gerçeği şöyle ifade etmektedir: "Yahyâ b Maîn dindar ve fazilet ehli bir kimse idi. O, Sünnet'i toplayıp bir araya getirmek için dünyadan el etek çekmiş, bu yolda çok çaba sarfetmiştir. Onun bütün işi, hadisleri bir araya toplamak ve ezberlemek olmuştur. Böylece o, Peygamber'den (s.a.) nakledilen hadis ile sahâbe ve tabiünden nakledilen haberlerde kendisine mürâaat edilen bir imâm olmuştur"¹¹⁶.

Yahyâ'nın babası, Maîn b. Gıyâs zengin bir kişi idi. Bu sebeple vefatında, oğluna bir milyon elli bin dirhem bırakmıştı. Yahyâ, böyle bir servete sahip olmasına rağmen zühdü hiç bırakmamış, kendisine, giyeceği bir çift terlik kalmayınca kadar bütün servetini, hadis öğrenmek ve sünneti toplamak için harcamıştır¹¹⁷. O dünya malına önem vermemekle beraber, mal ve servetin kişiyi saadete ulaştıran bir vasıta olduğu görüşünü savunmuş, dünya malının, sahibini bazen de talihsizliğe sürükleyebileceğini ifade etmiştir¹¹⁸.

Âlimler Yahyâ'nın hadis ilmindeki yerini ifade etmek için onu "el-İmâmü'l-hâfizu'l-cihbâz/hafız derecesine ulaşmış mütehasıs ve önder âlim"¹¹⁹, "şeyhu'l-huffâz/hafızların hocası"¹²⁰, "şeyhu'l-muhadisîn/hadisçilerin hocası"¹²¹ "imâmü'l-cerh ve't-ta'dîl/cerh ve ta'îl ilminin önderi"¹²², "imâmun rabbâniyyun/rabbânî imâm"¹²³ "hüccetü'l-İslâm/naklettiği haber

¹¹²Hatîb, *Tarihü Bağdâd*, XIV, 181; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 95.

¹¹³Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 182-183; Zehebî, *a.g.e.*, XI, 81-82; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 282.

¹¹⁴Msl. bk. Zehebî, *a.g.e.*, XI, 89-90.

¹¹⁵Zehebî, *a.g.e.*, XI, 88.

¹¹⁶İbn Hacer, *a.g.e.*, XI, 288.

¹¹⁷Hatîb, *Tarihü Bağdâd*, XIV, 178; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-hanâbile*, I, 405; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, II, 157; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 139; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 77; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 282.

¹¹⁸Hatîb, *Tarihü Bağdâd*, XIV, 185; İbn Ebî Ya'lâ, *a.g.e.*, I, 405; İbn Hallikân, *a.g.e.*, VI, 141.

¹¹⁹İbn Ebî Hâtîm, *Takdime*, s. 314; Zehebî, *a.g.e.*, XI, 71; Tağrıberdî, *Nucûm*, II, 272.

¹²⁰Ziriklî, *A'lâm*, IX, 218.

¹²¹Tağrıberdî, *Nucûm*, II, 272.

¹²²İbn Hacer, *Lisân*, VII, 438.

delil kabul edilen, hadiste kendisine müracaat edilen büyük âlim¹²⁴ ve hadiste "emîrû'l-mü'minîn/hadisçilerin başı"¹²⁵ gibi ünvanlarla tavsif etmişlerdir. Büyük bir muhaddis ve müerrih olmasının yanında daha çok, münekkitliği ile şöhret bulmuştur. Yahyâ'nın "Hâkim" derecesine ulaştığını söyleyenler de vardır¹²⁶.

Nesâî (ö.303/915), Yahyâ b. Maîn'in sika ve güvenilir hadis imamlarından biri olduğunu söylemiştir¹²⁷.

el-'İclî (ö.261/875), Yahyâ b. Maîn'in hadis ilmindeki yerini şöyle ifade eder: "Allah Teâlâ, hadisi Yahyâ b. Maîn'den daha iyi bilen birini yaratmamıştır. Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medîni ve bunların ayarında diğer âlimlerle bir araya geldiklerinde, onların arasında makbul hadisleri Yahyâ seçer onun önüne geçmeye kimse cesaret edemezdi. Sened ve metinleri birbirine karıştırılmış hadisler ona getirildiğinde, 'Bu hadis böyledir, şu da şöyledir' der, gerçekte de hadis, Yahyâ'nın dediği gibi çıkardı"¹²⁸.

Yahyâ ile çok yakın arkadaşlığı bulunan Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), "İbn Maîn, hadis ricâlini en iyi bilenimiz idi"¹²⁹ diyerek, Yahyâ'nın hadis râvileri hakkındaki vukufiyetine işaret etmiş; Ferhiyânî de (ö.300/912), "Ricâli en iyi bilen Yahyâ'dır"¹³⁰ demiştir. Ebû Dâvûd'a (ö.275/888), "Ricâli Yahyâ mi daha iyi bilir, Ali b. Abdullah mi?", diye sorulmuş, o da, "Ricâli, Yahyâ, Ali'den daha iyi bilir; çünkü Ali'nin Şam ehli hakkında bilgisi yoktur"¹³¹, diye cevap vermiştir.

Amr en-Nâkîd (ö.232/846), "İsnadı Yahyâ'dan daha iyi bilen yoktur. Hiç kimse ona karşı isnadı ters çevirmeye kadar olamadı"¹³², demiştir. Ahmed b. Hanbel de, "Şu Yahyâ b. Maîn varya! Allah onu sırf hadis için yaratmış, o, yalancılara yalanlarını ortaya dökmüştür"¹³³, diyerek, Yahyâ'nın isnad ve metne olan derin vukufiyetine, bu vukufiyeti ile de yalancılarla mücadele ettiğine işaret etmiştir.

Akranları ve öğrencileri tarafından bir ilim deryası kabul edilen Yahyâ'nın, ihtilafların çözümünde kendisine müracaat edilen hüccet olduğunu da kabul etmişlerdir¹³⁴. İbn Rûmî (ö.236/850) şöyle demiştir: "Ahmed b. Hanbel'in yanında iken ona bir adam geldi ve, 'Ey Ebû Abillah! Şu hadislere bir baksan, içlerinde hatalı olanı var mı yok mu?' diye sordu. Ahmed b. Hanbel de ona, 'Sana Ebû Zekeriyâ'yı tavsiye ederim, çünkü o, hataları iyi bilir' şeklinde cevap verdi"¹³⁵.

Abdulhâlik b. Mansûr İbn Rûmî'ye, "Ebû Saîd el-Haddad'ı, 'Yahyâ b. Maîn olmasaydı hadis yazmazdım', derken işittim" dediğinde, İbn Rûmî, "Bunda şaşılacak ne var!"¹³⁶ diye mukabele etmiştir.

Yahyâ b. Maîn hadiste çok titiz davranmış, gerektiğinde hocalarının hatalarını dahi düzeltmiştir. Ebû Ali Salih b. Muhammed (ö.292/905), "Meşayih'in tashîfini en iyi bilen Yahyâ

¹²³Hatîb, *Tarihü Bağâd*, XIV, 177; İbn Asâkir, *Tarihü Dimeşk*, XI, 279b; İbn Hacer, *a.g.e.*, XI, 288; Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, s. 188.

¹²⁴Zehebî, *İber*, I, 327; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 79.

¹²⁵Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 90.

¹²⁶Özek, *Hadis Ricâli*, s. 147.

¹²⁷Hatîb, *Tarihü Bağâd*, XIV, 184; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 77; Tağrîberdî, *Nucûm*, II, 273.

¹²⁸İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 288

¹²⁹Ebû Hâtîm, *Mecrûhîn*, I, 55; Zehebî, *Tezkire*, II, 430; İbn Hacer, *a.g.e.*, XI, 284; Tağrîberdî, *a.g.e.*, II, 273.

¹³⁰İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 283.

¹³¹Hatîb, *Tarihü Bağâd*, XIV, 181; İbn Asâkir, *Tarihü Dimeşk*, XI, 280b; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, X, 373b; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 80; İbn Hacer, *a.g.e.*, XI, 283.

¹³²Ebû Hâtîm, *Mecrûhîn*, I, 41; İbn Asâkir, *a.g.e.*, XI, 281a; Mizzî, *a.g.e.*, X, 373b.

¹³³Hatîb, *Tarihü Bağâd*, XIV, 180; İbn Asâkir, *a.g.e.*, XI, 281b; Mizzî, *a.g.e.*, X, 374a; Zehebî, *a.g.e.*, XI, 80.

¹³⁴İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 79.

¹³⁵Hatîb, *Tarihü Bağâd*, XIV, 179; İbn Hacer, *a.g.e.*, XI, 285.

¹³⁶Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 179; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 79; İbn Hacer, *a.g.e.*, XI, 285.

b. Maîn'dir"¹³⁷ diyerek, Yahyâ'nın yazı hatalarına karşı olan derin vukufiyetini belirtmiştir. Belki de Ahmed b. Hanbel bu ince noktaya işaret etmek için, "Yahyâ b. Maîn ile beraber hadis dinlemek gönüllere şifadır"¹³⁸ demiştir.

Yahyâ sadece akranlarının değil, hocalarının da saygısını kazanmış, onlara ilmî otoritesini kabul ettirmiş, ilmîne her zaman saygı duymuşlardır. Harun b. Ma'rûf'un (ö.231/845) şu hatırası, Yahyâ'nın, ilmî otoritesinden dolayı gördüğü saygıyı en bariz bir şekilde ortaya koymaktadır.

Harun b. Ma'rûf hatırasını şöyle nakleder: "Şam üstadlarından biri beldemize gelmişti. İlminden istifade etmek için yanına ilk gidenlerden biri de ben oldum. Şeyh'ten bana bir şey yazdırmasını isteyince bir kitap çıkardı ve o kitabı bana yazdırmaya başladı. O arada kapı çalındı; şeyh içerden, kim olduğunu sorunca, dışardan, 'Ahmed b. Hanbel' diye karşılık verildi. Şeyh'in izniyle Ahmed b. Hanbel içeri girdiğinde, şeyh yerinden hiç kımıldamadı, kitap da olduğu gibi elinde duruyordu.

Kapı biraz sonra tekrar çalındı ve, kısa aralıklarla, peşi sıra Ahmed ed-Devrakî (ö.246/860), Abdullah b. er-Rûmî ve Züheyr b. Harb (ö.234/848) geldiler. Her biri içeri girdiğinde şeyhin durumunda yine herhangi bir değişiklik olmadı. Aradan kısa bir zaman geçtikten sonra kapı tekrar çalındı. Şeyh yine diğerlerinde olduğu gibi, 'Kim o?' diye sordu. Şeyh, dışardan, 'Yahyâ b. Maîn' cevabını alınca, ellerinin titreyip kitabın ellerinden düştüğünü gördüm"¹³⁹.

Yahyâ b. Maîn, ulemanın sınırsız övgülerine mazhar olmuş nadir âlimlerden biridir. Biliniği gibi, muhaddisler arasında ve onların dışındaki ilim muhitinde adaletiyle şöhret bulan, bu vasfıyla meth ü sena edilen kimsenin tezkiye edilmeye ihtiyacı yoktur. İşte Malik b. Enes, Süfyan b. Uyeyne, Ahmed b. Hanbel..., ve Yahyâ b. Maîn bu kabil râvilerdendir¹⁴⁰. Fakat yine de, Yahyâ b. Maîn ile ilgili nakletmeye çalıştığımız değişik âlimlerin ifadelerinden, özetle onun; sika, güvenilir; hadis râvilerinin durumlarını, ricâlin isim ve künyelerini çok iyi bilen, hafızası mükemmel, bütün âlimlerin takdirini kazanmış, özellikle cerh ve ta'dîl ilminde imam kabul edilmiş büyük bir muhaddis ve ünlü bir münekkit olduğunu görmekteyiz.

Râviler hakkında söz söylemiş âlimlerin kimi bütün râvilerden, kimi râvilerin çoğundan, kimi de sırası geldikçe râvilerden bahsetmişlerdir. Yahyâ b. Maîn ile talebesi Ebû Hâtîm er-Râzî bütün râvilerden bahseden gruptandır¹⁴¹.

Cerh ve ta'dîl ilminde münekkitler üç gruba ayrılır: Müteşeddîd olanlar, mütesâhil olanlar, mutavassit olanlar. Müteşeddîd olanlar, yakaladıkları iki üç hata ile râvinin hemen cerhine karar verirler. Bunların tevsik ettikleri râvilerin sika olduğunda şüphe yoktur. Fakat taz'îf ettikleri râviler hakkında teenni ile hareket edilir¹⁴². Ayrıca münekkitler, zaman itibarı ile dört tabakaya ayrılır. Her tabakada müteşeddîd âlimler olduğu gibi olmayanlar da vardır. Ahmed b. Hanbel ile Yahyâ b. Maîn üçüncü tabaka da yer alır¹⁴³. Yahyâ, Ahmed b. Hanbel'den daha müteşeddittir¹⁴⁴.

Bu, şu demektir: Bir râviyi tevsik eden biri varken bir müteşeddîdin cerhine uğradı diye hemen red edilmez. Râvinin durumu iyice araştırılır. Böyle bir cerh durumunda münekkit, râvinin za'fını açıklamak zorundadır. Râvinin durumu hakkında, ona göre karar verilir. İbn Maîn kendi tabakasında müteşeddît davranan münekkitlerden olduğu için, râvinin

¹³⁷İbn Hacer, *a.g.e.*, XI, 283.

¹³⁸Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 179; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-hanâbile*, I, 405; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, II, 157.

¹³⁹Hatîb, *Tarîhu Bağâd*, XIV, 181; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 284.

¹⁴⁰Sâlih, *Hadis İlimleri*, s. 108-109.

¹⁴¹Ahmed Nâim, *Tecrid Tercemesi*, I, 364.

¹⁴²Ahmed Nâim, *Tecrid Tercemesi*, I, 364.

¹⁴³Ahmed Nâim, *a.g.e.*, I, 364; Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 113; Özek, *Hadis Ricâli*, s. 132.

¹⁴⁴Ahmed b. Hanbel, *Ma'rifetü'r-ricâl*, I, 114; Ahmed Nâim, *a.g.e.*, I, 364; Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 113; Özek, *Hadis Ricâli*, s. 132.

za'f sebebini beyan etmeksizin, "fûlân zayıftır" demesi yeterli değildir¹⁴⁵. Mezkûr üçüncü tabakada, münekkîd olarak "İbnü'l-Mübârek (ö.181/797), İbn Uyeyne (ö.198/813) ve Abdurrahman b. Mehdî de (ö.198/813) bulunmaktadır. Ancak cerh ve ta'dîl ilmi Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel ile zirveye ulaşmıştır¹⁴⁶. Bu gerçeği İbn Rûmî, Yahyâ hakkında söylediği, "Bu kapıdan gelip geçmiş hiçbir âlim onu geçememiştir"¹⁴⁷, sözüyle dile getirir.

2. Yalancılarla Mücadelesi

İslâm tarihinde, tahkim olayı neticesinde ortaya çıkan Şiâ ve Havâric fırkaları hadis uydurma hareketlerinin başlamasında başlıca âmil oldukları ve daha sonra, çeşitli fırkalar tarafından bu hareketlerin devam ettirildiği bilinmektedir. Her bir fırka kendi siyasî görüşünü halka kabul ettirmek için dinî nasslara ihtiyaç duymaktaydı. Kendi lehlerine istedikleri gibi nass bulamayınca da tek çıkar yolu yeni hadis imal etmekte bulmuşlardı¹⁴⁸. Hadis uydurma hareketlerine karşı ve buna paralel olarak da, her devirde altın sarrafları gibi hadis münekkîtleri yetişmiş, tarihî seyir içinde bir takım kaideler ortaya konmuş, neticede, genel hadis ilimlerinin bir kolu olan "Cerh ve Ta'dîl İlmi", yepyeni bir ilim dalı olarak ortaya çıkmıştır.

Hadis tarihinde, bu sahada yetişen en büyük âlimlerden biri de Yahyâ b. Maîn oluşunu belirtmiştik. Biz burada onun, hadis uydurmacıları ile yapmış olduğu mücadeleyi ve bu yolda takip ettiği metodu bir kaç olay ile örneklendirerek belirtmeye çalışacağız.

Ebû Hâtim er-Râzî (ö.277/890), Yahyâ b. Maîn'in yalancılarla yapmış olduğu mücadeleyi şu sözleriyle ifade etmektedir: "Bağdatlılardan birinin Yahyâ b. Maîn'e buğz ettiğini görürsen, bil ki o, yalancının ta kendisidir. Çünkü onun, Yahyâ'ya olan buğzu, ancak yalancıların durumlarını ortaya dökmesindedir"¹⁴⁹.

Yahyâ, hadis râvilerinin durumlarını öğrenmek ve tesbit etmek konusunda husûsi bir özen göstermiş, her hal ü kârda hadis uyduranları tesbite çalışmıştır. Onun için Yahyâ, her râvi hakkında konuşan münekkîtlerden kabul edilmiştir¹⁵⁰. Ayrıca o, sadece bununla da kalmamış, yalancıardan gelen bütün rivayetleri de toplamaya çalışmıştır. Hatta, münekkîtleri kastederek, "Yalancıardan bin kadar hadis yazmayanın hadisçiliği nerede kaldı?"¹⁵¹ dediği rivayet edilmiştir.

Onun, hadis uyduranlardan bu denli hadis toplamasının sebebini, yine Ahmed b. Hanbel ile kendisi arasında geçen bir hatıradan öğrenelim: Ahmed b. Hanbel -San'a'da iken- Yahyâ'yı, Ma'mer'in Ebân'dan¹⁵², o da Enes'den (r.a.) rivayet ettiği sahifeyi yazarken görmüş, biri buna muttali olunca Yahyâ durumu gizlemiş, Ahmed, Yahyâ'ya, "Mevzu olduğunu bile bile Ma'mer'in Ebân'dan, o da Enes'ten (r.a.) gelen sahifesini mi yazıyorsun? Eğer biri kalkar da , 'Sen hem Ebân hakkında ileri geri konuşuyor, onu tenkit ediyorsun, sonra da kalkıp hadislerini olduğu gibi yazıyorsun', derse, ne yaparsın?" deyince, Yahyâ ona şu cevabı vermiş: "Allah hayrını versin ey Ebû Abdullah! Ben bu sahifeyi Abürrezzak'tan, o da, Ma'mer'den gelen tarikle olduğu gibi yazıyor ve ezberliyorum. Bunun mevzû olduğunu da biliyorum. Ta ki bundan sonra biri kalkıp, Ebân yerine Sabit'i koyup da, bunu, Ma'mer ve

¹⁴⁵Ahmed Nâim, *a.g.e.*, I, 364.

¹⁴⁶Sâlih, *Hadis İlimleri*, s. 88.

¹⁴⁷Hatîb, *Tarîhu Bağâd*, XIV, 183; İbn Asâkir, *Tarîhu Dimeşk*, XI, 281a; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, X, 373b; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, XI, 284.

¹⁴⁸Bk. Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 109. Ayrıca hadis uydurma sebepleri için bk. a.e., s. 135 vd; Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 31 vd.

¹⁴⁹İbn Ebî Hâtim, *Takdime*, s. 316; Hatîb, *Tarîhu Bağâd*, XIV, 184; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-hanâbile*, I, 403; İbn Asâkir, *Tarîhu Dimeşk*, XI, 281b; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, X, 374b; İbn Hacer, *a.g.e.*, XI, 286.

¹⁵⁰Ahmed Nâim, *Tecrid Tercemesi*, I, 363.

¹⁵¹Hatîb, *a.g.e.*, I, 43.

¹⁵²Ebân b. Ebî Ayyaş'tır. 140/757 civarında ölmüştür. Bk. Zehebî, *Kâşif*, I, 32.

Sabit¹⁵³ kanalıyla rivayet etmesin; böyle Ebân'ı Sabit yerine koyarak rivayet ettiğinde ona, 'Yalancısın', diyebileyim. Çünkü bu, Sabit'ten değil, Ebân'dan gelmiştir"¹⁵⁴.

Görülüşü gibi Yahyâ hadise karşı çok titiz davranmış, yalancılara karşı da son derece uyanık ve dikkatli olmuştur. Yalancılardan bu kadar çok hadis yazması, şüphesiz kendisi için değil, yalancılardan önüne geçmek ve zararlarını önlemek gibi istikbale matuf bir takım beklentiler içindi. Böylece o, bu gayret ve çabasıyla yalancılardan hadis uyurma kapılarını kapatarak önlerine set çekmiş, Sünnet-i Nebeviyye'ye uydurma sözlerin girmesine engel olmaya çalışmış, bütün gücüyle de bu uğurda savaşmıştır.

3. Çok Hadis Yazması

Bütün hadisleri bir araya toplamak arzusuyla yola çıkan Yahyâ, çok hadis yazmakla şöhret bulmuş, rivayet etmekten çok, hadis yazmaya ağırlık vermiştir. Bu noktaya temasla İbn Sa'd'ın (ö.230/844), Yahyâ b. Maîn hakkında söylediği, "O, hadis yazmakta çok ileri gitmiş, bu yönüyle meşhur olmuştu. O nerede ise rivayet etmezdi"¹⁵⁵ sözü, bu görüşü destekler mahiyettedir.

Ahmed b. Ukbe, Yahyâ'ya, kaç hadis yazdığını sormuş, o da, kendi eliyle altı yüz bin hadis yazdığını söylemiştir¹⁵⁶. Muhammed b. Nasr et-Taberî ise, Yahyâ b. Maîn'in kendi eliyle bir milyon hadis yazdığını, bizzat kendisinden duyduğunu bildirmiştir¹⁵⁷.

Yahyâ b. Maîn'in, kendi eliyle yazdığı hadislerin miktarı hakkında nakledilen bu iki rivayette, herhangi bir çelişki yoktur. Zira kendisinden nakledilen bu iki söz, ayrı ayrı zamanlarda söylenmiştir. Yahyâ'nın topladığı hadislerin çok olmasında veya topladığı hadisleri rakam olarak belirtmekte de herhangi bir gariplik yoktur. Zehebî (ö.748/1347), bu rakamın, mükerrerleriyle bu kadar olabileceğini söylemiştir¹⁵⁸. Ayrıca Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), muhaddislerin Yahyâ b. Maîn'den bir milyon iki yüz bin hadis yazdıklarını söylemiştir¹⁵⁹. Yahyâ'nın yazdığı hadislerin çokluğunu Ali b. el-Medîni (ö.234/848), "Yahya b. Maîn kadar hadis yazanı bilmiyorum" sözüyle ifade ederken, Muhammed b. Nasr da şu sözüyle ifade etmiştir: "Bir gün Yahyâ'nın yanına gittim. Odasında, şöyle yığınlarca defterler gördüm. O esnada Yahyâ'nın, yığınlar halinde duran defterlere işaret ederek, 'Bunlarda bulunmayan hadis, hadis değildir, o ancak bir yalandır' dediğini işittim"¹⁶⁰. Zira o, yaşadığı devrin önde gelen bütün âlimleriyle görüşmüş, rivayet ettikleri hadislerin tümünü yazmıştır. Çünkü onun, hadis yazımı ve tedvinine karşı aşırı bir tutkusu vardı. O, bu istek ve arzusunun şu sözleriyle ifade eder: "Evi kitaplarla dolu olan bir hocaya varayım ve tek başıma o kitaplardaki bütün hadisleri yazayım istiyorum"¹⁶¹.

Ahmed b. Hanbel, "Yahyâ b. Maîn'in bilmediği hadis, hadis değildir", diğer bir rivayete göre, "O hadis sahih değildir"¹⁶² diyerek, onun, bütün hadislerden haberdar olabileceğine dikkat çekmiştir. Çünkü o, ilim muhitlerini ziyaret etmiş¹⁶³, görüştüğü bütün hocalardan hadis almıştır. Ali b. el-Medîni, "Adem'den (a.s.) beri Yahyâ b. Maîn kadar hadis yazanı bilmiyoruz"¹⁶⁴, sözüyle bu gerçeği ifade etmiştir.

¹⁵³Sâbit b. Esmel el-Bünânî'dir. 127/744 yılında vefat etmiştir. Bk. Zehebî, *Kâşif*, I, 115.

¹⁵⁴Ebü Hâtim, *Mecrûhîn*, I, 32; İbn Asâkir, *Tarihü Dimeşk*, XI, 281b; Mizzi, *a.g.e.*, X, 373a.

¹⁵⁵İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 354; İbn Asâkir, *Tarihü Dimeşk*, XI, 278b; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 92; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, XI, 282.

¹⁵⁶Hatîb, *Tarihü Bağâd*, XIV, 182; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-hanâbile*, I, 405; İbn Asâkir, *a.g.e.*, XI, 279b; Nevevî, *Tehzibü'l-esmâ*, II, 157; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 140.

¹⁵⁷İbn Asâkir, *a.g.e.*, XI, 279b; Nevevî, *a.g.e.*, II, 157; Zehebî, *Tezkire*, I, 430; İbn Hacer, *a.g.e.*, XI, 282.

¹⁵⁸Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 81.

¹⁵⁹Hatîb, *Tarihü Bağâd*, XIV, 182.

¹⁶⁰İbn Asâkir, *a.g.e.*, XI, 279b; İbn Hacer, *a.g.e.*, XI, 282.

¹⁶¹İbn Asâkir, *Tarihü Dimeşk*, XI, 279b; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 92.

¹⁶²Hatîb, *Tarihü Bağâd*, XIV, 180; Nevevî, *Tehzibu'l-esmâ*, II, 157; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, XI, 286.

¹⁶³Bk. bu tez. "İlmî Seyahatleri"

¹⁶⁴Hatîb, *Tarihü Bağâd*, XIV, 182; İbn Asâkir, *a.g.e.*, XI, 279b; Zehebî, *Tezkire*, I, 430.

4. Hadis Toplamada Takip Ettiği Metot

Hadislerin hem yazımında, hem rivayetinde çok dikkatli davranan Yahyâ, önce, hadisleri hiçbir seçime tâbi tutmadan bir araya toplamayı şiar edinmiş, daha sonra seçime tabi tutmuştur. Bu metodun önemini, "Hadisleri seçerek yazan pişman olur, seçmeden her şeyi yazan pişman olmaz"¹⁶⁵, sözüyle ifade etmiş, bütün rivayetlerden haberdar olmanın gereğini vurgulamıştır. Çünkü muhaddis, seçime tâbi tutmadan yazdığı hadisleri, bilahare ve istediği anda intikâd etme imkânı bulur. Ayrıca o, kendisinden rivayet edilen, "Yazdığın zaman ne bulursan yaz ve topla fakat rivayet ettiğin zaman iyice teftiş et!"¹⁶⁶ sözüyle hadis toplama metodunu en açık bir şekilde ortaya koymuş, gerekçesini de yukarıdaki sözün bir benzeri olan, "Hadis alırken seçerek alan kimse pişmanlığın fayda vermediği bir anda mutlaka pişman olur"¹⁶⁷, gibi veciz sözüyle açıklamıştır.

Mübtedi durumunda olan hadis talibinin de hadisleri seçmeye kalkışmaması gerektiğini, aksi takdirde pişman olabileceğini söylemiştir¹⁶⁸. Hadis talibinin hokkasını ve kalemligini yanında bulundurması gerektiğini, yeri ve zamanı geldiğinde hiçbir şeyi küçümsemeden, duyduğunu hemen yazması gerektiğini ifade etmiştir¹⁶⁹.

Bir hadisi değişik vecihlerden almayı prensip edinen Yahyâ, "Hadisi otuz vecihten almazsak onu iyi anlayamayız"¹⁷⁰, demiştir. Hatta bazı hadis yolculuklarını, sırf hadisleri değişik üstadlardan dinlemek için yapmıştır.

Muhammed b. İbrâhim b. Hammâd, bu gerçeği, Yahyâ b. Maîn ile kendisi arasında geçen şu hatıra ile ifade eder: "Ebû Seleme et-Tebuzekî'ye gitmek için Yahyâ'nın benimle bir yolculuğu olmuştur. Bu yolculuğun neticesinde o, Hammâd b. Seleme'nin Câmî'ini Ebû Seleme et-Tebuzekî'den semaan almıştır. Halbuki o, bu Câmî'i on yedi kişiden sema yoluyla almış bulunuyordu"¹⁷¹. Ayrıca Yahyâ, "Biz hadisleri elli defa yazardık, yoksa bilemezdik"¹⁷², diyerek, metin ve ricâlin bu metotla hafızalarda iyice kökleşebileceğini ifade etmiş; böylece o, değişik vecihlerden aldığı hadislerde hata veya farklılık bulunursa bu hata veya farklılığın kimden ve nereden kaynaklandığını tesbite çalışmıştır.

Hadis toplama işleminde Yahyâ'nın takip ettiği metotlardan biri de, hadis alma çemberini geniş tutmasıdır. O, sadece sika veya sika olma ihtimali olan râvilerden değil, yalancılardan dahi, hadis yazmıştır. "Yalancılardan çok hadis yazdık, sonra onları fırına attık da, fırından pişmiş bir ekmek çıkardık"¹⁷³, gibi ifadelerinden, yalancıların rivayetlerini önce yazdıklarını, ezberledikten sonra da onları yaktıklarını anlıyoruz. Tâ ki yalancılardan gelen bu rivayetlerin "Hadis" diye karşılırlarına çıktığında mevzû veya yalancılardan geldiklerini bilebilsinler ve karşılırlarındaki bunu söyleyebilsinler.

Netice olarak bütün bu merhalelerden sonra hadis ilimleri sahasında çok iyi yetişen Yahyâ'nın, hadis tarihinde müstesna bir yeri olduğunu tereddütsüz söyleyebiliriz.

İlke olarak, bütün hadisleri bir araya getirmeye çalışmış, ömrü boyunca hadislerle haşır-neşir olmuştur. Hadisleri değişik vecihlerden elde etmeye çalışmakla da hadislerin gizli illetlerini keşfedebilmiş, hadisin sihhatine hâlel getirecek bütün zaaf noktalarını tesbit etme ve sağlam hüküm verme derecesine ulaşmıştır. Hatta o hadisin sihhatine hâlel getiren bozuklukların kimden ve nereden kaynaklandığını dahi keşfedebilecek ince hüküm verebilme

¹⁶⁵Hatîb, *Câmî*, II, 187.

¹⁶⁶Hatîb, *Tarihü Bağâd*, I, 43; İbn Asâkir, *Tarihü Dimeşk*, XI, 279b; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, X, 372b; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 85.

¹⁶⁷İbn Asâkir, *a.g.e.*, XI, 279b-280a; Zehebî, *Tezkire*, XI, 85.

¹⁶⁸Mizzî, *a.g.e.*, X, 372b; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 90.

¹⁶⁹Hatîb, *Câmî*, II, 184.

¹⁷⁰Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, X, 372b; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 88; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, XI, 282.

¹⁷¹İbn Ebî Hâtîm, *Takdime*, s. 315.

¹⁷²İbn Asâkir, *Tarihü Dimeşk*, XI, 279b; Mizzî, *a.g.e.*, X, 372b; Zehebî, *a.g.e.*, XI, 84 85 92.

¹⁷³Hatîb, *Tarihü Bağâd*, XIV, 184.

melekesini kazanabilmiştir. Tamamlayıcı mahiyette sunacağımız şu bilgiler, konuya daha da ışık tutacaktır:

Ebû Ubeyd'den (ö.223/837) gelen bir rivayete göre hadis ilmi dört kişiye varır dayanır: Onların hadiste en fakih olanı Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), en çok hadis yazanı Yahyâ b. Maîn, hadisleri en iyi bilen Ali b. el-Medînî (ö.234/848), hadiste en hafız olanı Ebû Bekr b. Ebî Şeybe (ö.235/849) idi¹⁷⁴. Ebû Ubeyd'den gelen diğer bir rivayete göre ise, "Hadis ilimleri Yahyâ b. Maîn'de zirveye ulaşmıştır. Hadisin sahîh ve sakîmını o dört kişiden en iyi bilen Yahyâ b. Maîn idi"¹⁷⁵, demiştir. Böylece Yahyâ bütün isnadları kendinde toplamış, büyük bir hadis servetine sahip olmuştur.

Ali b. el-Medînî, "İlim, Basra'da Katâde (ö.117/735) ve Yahyâ b. Ebî Kesîr'de (ö.232/846); Kûfe'de, Ebû İshak (ö.126/743) ve A'meş'de (ö.148/765); Hicaz'da; İbn Şihâb (ö.124/741) ve Amr b. Dînâr'da (ö.126/743) zirveye ulaşmıştır. Bu altı hadis âliminin ilmi de on iki kişiye varır dayanır. Basra'da: Saîd b. Ebî Arube (ö.156/773), Şu'be (ö.160/776), Ma'mer (ö.153/770), Hammad b. Seleme (ö.167/783) ve Ebû Avâne'ye (ö.176/792); Kûfe'de: Süfyanü's-Sevrî (ö.161/777) ve Süfyan b. Uyeyne'ye (ö.198/813); Hicâz'da: Malik b. Enes (ö.179/795); Şam'da: Evzâi'ye (ö.156/774) ulaşmıştır.

Bütün bunların ilmi de; Muhammed b. İshak (ö.151/768), Hişâm (ö.146/763), Yahyâ b. Saîd (ö.198/813), İbn Ebî Zâide (ö.193/808), Vekî' (ö.197/812) İbn Mübarek (ö.181/797) - Bunların arasında en geniş ilme sahip olan İbn Mübarek'tir-, İbn Mehdî (ö.198/813) ve İbn Adem'e (ö.203/818) varmıştır. Sonra bütün bunların ilmi Yahyâ b. Maîn'e varıp toplanmıştır"¹⁷⁶.

5. Mezhebi

Yahyâ'nın mezhebi hakkında ileri sürülen bazı görüşler vardır. Ancak o devrin İslâm dünyasına bir göz attığımızda karşımıza fikhî görüş açısından birbiriyle münakaşa eden ve "Medrese" diye adlandırılan iki ekol buluruz: Medîne Medresesi (ekol), Kûfe Meresesi. Her iki medreseden de büyük âlimler yetişmiştir. Hanefî Mezhebinin kurucusu İmâm-ı Azam Ebû Hanîfe (ö.150/767) Kûfe Meresesinde yetişen âlimlerdendir¹⁷⁷. Her bir ekol muayyen müctehid imamlar tarafınan temsil ediliyordu.

Her ne kadar temelde ilk hocalarının görüşleri doğrultusunda seyretmekte iseler de bazan kendi hocaları arasında bile ihtilafa düşebiliyorlardı.

A'meş (ö.148/765) Kûfe'den, Malik b. Enes (ö.179/795) Medîne'den, Osman el-Bettî (ö.143/760) Basra'dan hacca gitmişler, Mescid-i Haram'da oturup fetva verirlerken birbirleriyle muhalefet etmişlerdi. Bu durum karşısında biri kalkıp A'meş'e, "Medîne halkına muhalefet mi ediyorsun?" diye sorunca, A'meş'in cevabı, "Biz çok önceleri birbirimize muhalefet etmişiz. Biz kendi âlimlerimizi benimserken, onlar da kendi âlimlerini benimsediler"¹⁷⁸, şeklinde olmuştur.

Bu iki ekolün yanında, bir de "Hadis Ekolü" nun bulunduğunu belirtmekte yarar var.

Ahmed b. Hanbel'e (ö.241/855), Abdurrahman b. Mehdî'nin fıkhîta hangi mezhebe uyduğu sorulmuş, o da, İbn Mehdî'nin fıkhî alanında geniş bir ilme ve Yahyâ b. Maîn'den daha geniş bir görüşe sahip olduğunu, Yahyâ'nın Kûfelilerin görüşüne meylettğini, İbn Mehdî'nin bazan hadis ehlinin görüşlerine uyarken, bazanda Medînelilerin görüşüne

¹⁷⁴İbn Ebî Hâtim, *Takdime*, s. 315; İbn Asâkir, *Tarihü Dimesşk*, XI, 280b; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, X, 273a; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 85.

¹⁷⁵İbn Ebî Hâtim, *Takdime*, s. 314; İbn Asâkir, *a.g.e.*, XI, 280b; Mizzî, *a.g.e.*, X, 273a; Zehebî, *a.g.e.*, XI, 85.

¹⁷⁶Ebû Hâtim, *Mecrühîn*, I, 55; Hatîb, *a.g.e.*, XIV, 178; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-hanâbile*, I, 405; İbn Asâkir, *Tarihü Dimesşk*, XI, 280a; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 140; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 78; *Tezkire*, I, 430; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, XI, 283.

¹⁷⁷Bu iki medrese ve bu medreselerde yetişen âlimler için bk. Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 89 vd.

¹⁷⁸Hatîb, *Tarihü Bağdâd*, VIII, 166.

uyduğunu¹⁷⁹, İbn Medî'nin ihtilafları Vekî'den daha iyi biliğini, Vekî'nin de Kûfe ehlinin mezhebine uyduğunu¹⁸⁰ söylemiştir. Yahyâ'nın, önce Kûfe daha sonra Basra üstadlarıyla gerçekleşen yakın ilişkisinden dolayı¹⁸¹ onun en çok Kûfe muhaddisleri ve fukahâsından etkilendiğini, bu vesile ile de Kûfe ehlinin görüşlerine meyyettiğini söylemek mümkündür. Ayrıca Yahyâ, Sevrî'ye de son derece hayrandı. O bu hayranlığını, "Biri Sevrî'ye muhalefet ederse, söz Sevrî'nindir" sözüyle ifade etmiştir. Sevrî'nin müstakil bir mezheple tanıdığı¹⁸², ayrıca bilinmektedir.

Yahyâ böyle temayüller göstermiş olmasına rağmen, hemen hemen her hadisçinin yaptığı gibi, tam olarak belli bir mezhebe bağlanmış değildir. Verdiği fetvalardan¹⁸³, veya yaptıkları ilmî münazaralardan bunu açıkça görmek mümkündür. Meselâ, "Mess-i zeker" konusunda Medinelilerin yanında yer almıştır¹⁸⁴. Fakat bu, "O, Medinelilerin mezhebine uyuyordu", demek değildir. Çünkü o, ihtihadında bazan Kûfelilerle¹⁸⁵, bazan Medinelilerle ittifak eder,¹⁸⁶ bazan da her iki tarafa zıd düşen ayrı bir görüşü seçer ve benimserdi¹⁸⁷. Bazan da muhaddislerden ayrı düşer, kendi görüşüne uyardı¹⁸⁸.

Genelde böyle olmakla beraber Zehebî (ö.748/1347) gibi Tağrîberdî¹⁸⁹ de (ö.874/1469) Yahyâ b. Maîn'in Hanefî mezhebinden olduğunu söylemiştir.

İbn Maîn'e, bir kimsenin Hanefî ve Şâfiî'nin görüşlerine karşı nasıl hareket etmesi gerektiği sorulmuş, o da, "Şâfiî'nin görüşleri doğrultusunda hareket etmesinden ziyade, Hanefî mezhebinin görüşleri doğrultusunda hareket etmesi bana daha sevimlidir" şeklinde cevap vermiştir. Bu habere dayanarak Zehebî, Yahyâ b. Maîn'in, furûda Ebû Hanîfe'nin mezhebine uyduğunu belirterek, Yahyâ'nın, yukarıdaki sözü bunun için söylediğini, fakat burada onun, Şâfiî'nin görüşlerinden ziyade Hanefî mezhebinin görüşlerine meylettiğini ve bu mezhebin görüşlerine daha çok sempati duyduğunu söylemiştir¹⁹⁰.

Netice olarak, kendisinden nakledilen görüş ve fetvaları bu iddiayı kesin olarak doğrulamamaktadır. Ancak, ekseriyetle Hanefî mezhebinin uleması ve görüşleri yanında yer aldığını söylemek mümkündür.

Kur'ân-ı Kerîm'in mahlûk olup olmama konusundaki görüşü, mahlûk olmadığı yönündedir. Çünkü o, "Kur'an Allah (c.c.) kelâmıdır, mahlûk değildir"¹⁹¹, demiştir. Talebesi ed-Dûrî (ö.271/884), bu sözü ondan defalarca duyduğunu söylemiştir. Ancak, halife Me'mûn'un (ö.218/833) Bağdat'taki nâibi karşısında "halku'l-Kur'ân" inancını kabul etmeyen Yahyâ ve önde gelen diğer bazı hadisçiler, halifenin karargahında ve ölüm tehdidi karşısında ikrar etmek zorunda kalmışlar, daha sonra Bağdat'a geri gönderilmişlerdir¹⁹².

Yahyâ'ya göre iman, dil ile ikrar ve amelden ibarettir; artar ve eksilir¹⁹³.

¹⁷⁹Hatîb, *a.g.e.*, X, 241.

¹⁸⁰Hatîb, *a.g.e.*, X, 243.

¹⁸¹Bk. bu tez. "İlmî Seyahatleri"

¹⁸²Bk. Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, I, 222-223.

¹⁸³Fetvaları için bk. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, X, 375a; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 93-94; Tezkire, I, 430; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 286 vd.

¹⁸⁴İbn Maîn, *Tarih*, III, 464 (no: 2283).

¹⁸⁵Bu tür fetvaları için bk. İbn Maîn, *Tarih*, III, 462, 464, 563 (no: 2276, 2283, 2764).

¹⁸⁶Bk. İbn Maîn, *Tarih*, III, 233-234, 475 (no: 1090, 1094, 2321, 2323).

¹⁸⁷Bk. İbn Maîn, *Tarih*, III, 476 (no: 2324, 2329), IV, 240 (no: 4153).

¹⁸⁸İnfirât ettiği fetvalar için bk. İbn Hacer, *a.g.e.*, XI, 286-287.

¹⁸⁹Tağrîberdî, *Nucûm*, II, 272.

¹⁹⁰Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 88.

¹⁹¹Zehebî, *a.g.e.*, XI, 85.

¹⁹²Taberî, *Tarih*, VIII, 634.

¹⁹³İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, XI, 280a; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, X, 373a; Zehebî, *a.g.e.*, XI, 85.

6. Hadis Rivayet Usûlü

Hadis rivayetinde son derece dikkatli ve müteyakkız olmaya çalışan Yahyâ, "Bir hadisi rivayet ederken hata yapma korkusu ile çok dikkatli davranır, uyanık olmaya çalışırım"¹⁹⁴, demiştir. Rivayet etmekte dikkatli davrandığı gibi rivayet esnasında kullanılması gereken lafızlar üzerinde de titizlikle durmuştur. Ayrıca o, rivayet esnasında kullanılan bu lafızların ayrı bir mânâ ifade edeceği için büyük bir önem arzettiğini belirtmiştir.

Rivayet esnasında râvinin kullanacağı lafızlar hakkında Yahyâ, râvinin, bir hadisi şeyhinden hangi yolla almışsa, bu durumu rivayet esnasında belirtmesi gerektiğini söylemiştir. Abbâs ed-Dûrî'nin naklettiği Yahyâ'nın şu sözleri mevzuya daha da ışık tutacaktır: "Râvî bir hadisi şeyhinden aldığı şekilde nakletmelidir. Eğer hadisi şeyhinden işiterek (semaan) almışsa (حدثنا) tabirini kullanmalı; şayet hocasına, rivayet edeceği hadisleri arz etmişse, bunu belirtmek için (عرضت) : (şeyhe) arzettim" demelidir. Hadisleri icâzet yoluyla almışsa, bu durumu yine belirtmeli, (أجاز لي) veya (إجازة) tabirini kullanmalıdır. Talebe hadisleri hocasından kıraat yoluyla almışsa (قرأت فلانا) tabirini kullanmalı, (حدثنا)'yı kullanmamalıdır. Başka biri okurken talebe dinlerse bu yolla aldığı hadisleri rivayet ederken (قرأت فلانا وأنا شاهد) desin. Hülâsa râvî hadisi şeyhinden nasıl almışsa onu aynen belirtmesi gerektiği görüşündeyim"¹⁹⁵.

III. ESERLERİ

Cerh ve Ta'dîl ilminde, Yahyâ b. Maîn'in bütün münekkidler tarafından imam olarak kabul edildiği bilinmektedir. İleride bahsedileceği gibi, Yahyâ, sadece ricâl ilminde değil, hadis sahasında da ileri gelen imamlardandır. Ahmed b. Hanbel bu noktaya işaretle, "Yahyâ'nın bilmediği hadis, hadis değildir"¹⁹⁶, diyerek çok geniş hadis ilmine sahip olduğunu belirtmiştir.

Bu kadar geniş bir ilme sahip olmasına rağmen ricâl ve tenkit sahasında bizzat kendi eliyle bir eser tasnif etmiş değildir. Bu konuda kendisine ait eserler talebeleri tarafından kaleme alınmıştır. Zaten talebeleri onu bu işten müstağni kılmışlar, özellikle, en çok şöhret bulduğu *cerh ve ta'dîl* ile *ilelül-hadis* konusunda kendisinden duydukları her şeyi kaydetmişlerdir. Talebelerinden Abbas b. Muhammed ed-Dûrî (ö.271/884) bunlardan biridir. Ricâl konusunda Yahyâ b. Maîn'den duyduklarını bir araya getirerek "*Kitâbü'r-ricâl an Yahyâ b. Maîn*" adlı eseri oluşturmuştur¹⁹⁷.

Vefatında Yahyâ, kitaplarla dolu 114 dolap geriye bıraktığını, Muhammed b. Nasr et-Taberî'nin, Yahyâ b. Maîn'in yanına gittiğinde, odasında koca bir yığın defter gördüğünü, Yahyâ'yı, defterlere işaret ederek; "Bu defterlerde bulunmayan bir hadis, uydurulmuş bir yalandır" derken işittiğini kaynaklar bildirmektedir¹⁹⁸. Ancak günümüze kadar gelme şansına ulaşmış, bir kaç hadis cüzünden başka, kendisine ait bir eseri yoktur¹⁹⁹.

Yahyâ b. Maîn'in eserlerini ele alırken yetiştirdiği talebeleri gözden uzak tutmak haksızlık olur. Onun geriye bıraktığı en büyük eserleri, şüphesiz yetiştirdiği talebeleridir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hâtim gibi zevatın ona talebelik yapmış olarak ilim ve feyzinden istifade etmiş olmaları küçümsenecek bir olay değildir. Ayrıca burada, Buhârî'nin, "Yahyâ b. Maîn'den başka, kimseye karşı kendimi bu kadar

¹⁹⁴Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, XIV, 184, *Câmî*, II, 10; İbn Asâkir, *Tarîhu Dimeşk*, XI, 282a; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, X, 374b; Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, XI, 83.

¹⁹⁵Hatîb, *Kifâye*, s. 430-431.

¹⁹⁶Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, XIV, 180; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 286.

¹⁹⁷Kettânî, *Risâle*, s. 129.

¹⁹⁸İbn Asâkir, *Tarîhu Dimeşk*, XI, 279b; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, X, 372b; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 282.

¹⁹⁹Zehebî, her ne kadar Yahyâ b. Maîn'e ait telif edilmiş hacimli bir eser yoksa da topladığı hadislerin Kütüb-i sitte ve diğer temel hadis kaynaklarına geçtiğini belirtmektedir. Bk. Zehebî, *İber*, I, 327.

küçülmüş görmedim"²⁰⁰, dediğini hatırlatmak yerinde olacaktır. İşte Yahyâ b. Maîn'in eserlerini ele alırken bu açıdan bakmak en insafli bir tutum olacaktır.

Kaynakların bildirdiğine göre Yahyâ b. Maîn'in günümüze ulaşan eserleri şunlardır:

1. *et-Tarih ve'l-ilel*²⁰¹

Bu eseri Yahyâ'nın talebelerinden Ebu'l-Fadl Abbas b. Muhammed b. Hâtim ed-Dûrî²⁰² rivayet etmiştir. Hocası Yahyâ'dan duyduklarını bir araya getirmekle oluşturduğu bu eser, alfabetiktir²⁰³. Müellifin en hacimli eseri budur. Eser, Ahmed Muhammed Nur Seyf'in tahkiki ile dört cilt olarak Mekke'de, 1979'da basılmıştır.

2. *Ma'rifetü'r-ricâl*²⁰⁴

a. Zahirîyye Ktp./Şam, Mucmua nu: 1 (1-2. cüzden müteşekkil, 1a-42b vr., VI. h. asır yazmalarındandır.)

b. Zahirîyye Ktp./Şam, Mucmua nu: 39 (I. Kısım, 1-39 vr. IV h. asır yazmalarından).

c. Zahirîyye Ktp./Şam, Hadis mecmuası, nu: 387 (1a - 6a vr. h. 617 yazması).

Eser, genel olarak metin tenkidi ile ricâl tenkidini ihtiva eder. Hadis râvilerinin durmalarından, onlara arız olan hallerden bahsederken, illetleri dolayısıyla veya başka bir münasebetle bir takım hadislerden de bahseder. Bunun yanında hadis ıstılahları ile ilgili bir takım hükümler ve Yahyâ'nın ilim meclislerinde söylediği şiirler de yer alır.

3. *Ma'rifetü'r-ricâl ve suâlâtü İbrâhîm b. Abdillâh el-Cüneyd el-Huttelî*²⁰⁵

a. Topkapı Sarayı Ktp., III. Ahmed Bl., Mecmua nu: 624/4 (29b - 56 vr., VIII. h. asır yazması)

b. Topkapı Sarayı Ktp., III. Ahmed Bl., Mecmua nu: 624/5 (63b - 85b vr., h. 628 yazması)

c. Saib Ef. Ktp./Ankara, Mecmua nu: 1557 (14a - 26b vr., h. 732 yazması)

4. *Kelâmu Yahyâ b. Maîn fi'r-ricâl*²⁰⁶ - (*Kitâbu'l-mecrûhîn*)

a. Topkapı Sarayı Ktp., III. Ahmed Bl., Mecmua nu: 624/6 (21b - 29a vr., VIII. h. asır yazması).

b. Saib Ef. Ktp./Ankara, Mecmua nu: 1557 (29a - 36b vr., h. 732 yazması).

5. *Cüz'ün min Târîhi Ebî Saïd Hâşim b. Mersed et-Taberânî an Yahyâ b. Maîn fi't-ta'dîl*²⁰⁷

Topkapı Sarayı Ktp., III. Ahmed Bl., Mecmua nu: 624/10 (86a-87a vr. h. 628 yazmalarından).

6. *"Müsned" fi Rivâyeti Ebî Bekr Ahmed b. Alî el-Mervezî*²⁰⁸

Zahirîyye Ktp. /Şam, Hadis mecmuası nu: 38/12, mecmua halinde (19 vr) dir.

7. *"Hadîs Cüzü"*²⁰⁹

a. Zahirîyye Ktp. /Şam, Hadis, 230/2, Mecmua nu: 38 (II. Kısım 151a-169b vr., h. VII. Asır).

²⁰⁰Tağrıberdî, *Nucûm*, II, 272.

²⁰¹Eser hakkında bilgi için bk. Dihlevî, *Bustân*, s. 123; Kettânî, *Risâle*, s. 129; Sezgin, *Tarihü't-türâs*, I, 202.

²⁰²ed-Dûrî 271/884 yılında vefat etmiştir. Hal tercemesi için bk. İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, VI, 216; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, I, 144; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 129-130.

²⁰³Dihlevî, *Bustân*, s. 123; Kettânî, *Risâle*, s. 129.

²⁰⁴Bk. Kettânî, *Risâle*, s. 129.

²⁰⁵Eser için bk. Sezgin, *Tarihü't-türâs*, I, 203.

²⁰⁶Sezgin, *a.g.e.*, I, 203.

²⁰⁷Eser için bk. Sezgin, *a.g.e.*, I, 203.

²⁰⁸Eser için bk. Sezgin, *Tarihü't-türâs*, I, 203. Ebû Bekr el-Mervezî 292/905 tarihinde vefat etmiştir. Hal tercemesi için bk. Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IV, 304; Zehebî, *Tezkire*, II, 663-664; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 62.

²⁰⁹Eser için bk. Sezgin, *a.g.e.*, I, 203.

b. Aynı yer. Mecmua nu: 120/5, (70a-87b vr. H. 519 tarihinde semaan yazılmıştır.

Bunların haricinde müellifin tesbit edebildiğimiz eserleri şunlardır:

8. *Cüz'ün fih Hadîsu's-Sûfi*²¹⁰ an *Yahyâ b. Maîn*²¹¹

a. Millet Ktp. Feyzullah Ef. Bl. Mecmua. nu: 507/5 33a-39b vr.)

9. "*Cüz'ün fih Hadîsu's-Şeybânî an Yahyâ b. Maîn*"²¹².

BİBLİYOGRAFYA

Ahme b. Hanbel, *Kitabu'l-ilel ve ma'rifeti'r-ricâl*, Ankara 1963. (İlâhiyât Fakültesi Yayınları, Cild I) **(Ma'rife)**

Babanzade, Ahmed Naim, *Sahihi Buhhârî Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I-XII, Ankara 1982. **(Tecrid Tercemesi)**

Brockelman, Carl, *Geshicte der Arabichen Litteratür Erster Supplement*, I-III, Leiden, 1937-1942.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *et-Târîhü'l-kebîr*, I-IX, Haydarabad 1362-1943.

Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 1985.

Dihlevî, Abdülazîz b. Şah Veliyullah, *Bustanü'l-muhaddisîn*, (trc. Ali Osman Koçkuzu), Ankara 1986. **(Bustân)**

Ebu Nu'aym, Ahmed b. Abdullâh el-İsbahanî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, I-X, Mısır 1351/1932 ve 1974-1979. **(Hilye)**

el-Hatîbu'l-Bağdâdî, Ahmed b. Ali b. Sâbit, *el-Câmi' li ahlâkı'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*, (Th. Mahmud et-Tahhân), Riyad 1403/1983. **(Câmi')**

----- *Târîhu Bağdâd*, I-XIV, Mısır 1343/1931.

İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasen, *Târîhu Medînet-i Dimeşk*, I-XI, (Yazma, Süleymaniye Ktp. Damad İbrahim Paşa Bl. nu: 872-882) Ayrıca, bir kısmı altı cilt halinde basılmış olandan da istifade edilmiştir, Dimeşk 1402-1404/1982-1984).

İbn Ebî Hâtîm Ebû Muhammed Abdurrahman er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I-IX, (Mukaddime dahil), Haydarabad 1371-1373. **(Cerh)** (Not: Mukaddimesini oluşturan birinci cilt Takdimet'l-Cerh diye anılır).

----- *Takdimet'l-Cerh ve't-ta'dîl*, Haydarabad 1371-1373. **(Takdime)**

İbn Ebî Ya'lâ Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. el-Hüseyn, *Tabakâtü'l-hanâbile*, I-II, Kahire 137/1952.

İbnü'l-Esîr Ebu'l-Hasen İzzüddin Ali b. Muhammed, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's- sahâbe*, I-V, Kahire 1280. **(Üsdü'l-ğâbe)**

----- *el-Lübâb fî Tehzîbi'l-ensâb*, I-III, Beyrut ts. **(Lübâb)**

İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihabuddin Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut 1325.

----- *ed-Durerü'l-kâmine fî a'yânî'l-mieti's-sâmine*, I-IV, Beyrut ts. **(Durer)**

----- *Lisânü'l-Mizân*, I-VII, Haydaraat 1331. **(Lisân)**

İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsuddin Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-A'yân ve enbâi enbâi'z-zamân*, (Th. İhsan Abbas), I-VIII, Beyrut, 1398/1978. **(Vefeyât)**

²¹⁰Bk. Bu makale "Talebeleri"

²¹¹Söz konusu Cüz tarafımızdan Yüksek Lisans Tezi olarak tahkik ve tahrîç edilmiştir.

²¹²Bu şahıs, Ebû Mansûr Yahyâ b. Ahmed b. Ziyâd eş-Şeybânî'dir.

- İbn Hibbân, Muhammed b. Saïd b. Muhammed, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afa ve'l-metrukîn*, I-III, Halep 1396-1976. (**Mecruhîn**)
- İbnü'l-İmâd Ebü'l-Fellâh Abdülhayy Ahmed b. Muhammed, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, I-VIII, Beyrut ts. (**Şezerât**)
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî', *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-IX, Beyrut 1388)1968. (**Tabakât**)
- İbn Tağrîberdî Ebü'l-Mehâsin Yûsuf b. Tağrîberdî el-Atabekî, *en-Nucûmü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kahire*, I-XVI, Kahire 1348/1929. (**Nucûm**)
- Kandemir, M. Yaşar, *Mevzû Hadisler*, Ankara 1980.
- Kehhâle, Ömer Rizâ, *Mu'cemü'l-müellifîn*, I-XV, Beyrut ts. (**Mu'cem**)
- el-Kettânî, Muhammed b. Ca'fer, *er-Risâletü'l-müstatrafe*, İstanbul 1986. (**Risâle**)
- Koçyiğit, Talat, *Hadîs Tarihi*, Ankara 1977.
- el-Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, (Yazma, Süleymaniye Ktp. Hamidiyye Bl. nu: 228, X cild). (**Tehzîbu'l-Kemâl**)
- en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin b. Şeref, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât*, I-III, Beyrut ts. (**Tehzîbü'l-esmâ**)
- Özek, Ali, *Hadîs Ricâli*, İstanbul 1967.
- es-Safedî Ebu's-Safâ' Salahuddin Halil b. Aybek, *el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, I-XXII, Weisbaden 1962. (Vâfi)
- es-Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed, *el-Ensâb*, I-X, Beyrut 1400- 1401/1980-1981. (**Ensâb**)
- Sezgin, Fuad, *Tarîhu't-türâsi'l-arabî*, (trc. Mahmud Fehmî Hicâzî), I-II, (X mücelled), Suudî Arabistan 1983. (**Tarîhu't-türâs**)
- *Buhârînin Kaynkları*, İstanbul 1956.
- Subhî es-Sâlih, *Hadîs İlimleri ve Hadîs İstılahları*, (trc. M. Yaşar Kandemir), Ankara 1981.
- es-Suyûtî, Ebü'l-Fadl, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebû Bekr, *Tabakâtü'l-huffaz*, Beyrut 1403/1983.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer, Muhamme b. Cerîr, *Tarîhu't-Taberî*, I-XI, Kahire 1358.
- Yahyâ b. Maîn, Ebû Zekeriyâ el-Murrî, *et-Tarih*, (Th. Ahmed Muhammed Nûr Seyf), I-IV, Mekke 1399/1979.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh, Yâkût b. Abdillâh, *Mu'cemü'l-büldân*, I-V, Beyrut ts. (**Mu'cem**)
- ez-Zehabî, Ebû Abdillâh, Muhammed b. Ahmed, *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, I- IV, Beyrut 1382/1963. (**Mîzân**)
- *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, I-XXIII, Beyrut ts. (**Siyerü'n-nübelâ**)
- *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehu rivâyetü fi'l-kütüb-i sitte*, I-III, Beyrut 1983. (**Kâşif**)
- *el-İber fî haberi men ğaber*, I-IV, Beyrut 1405. (**İber**)
- *Tezkiretü'l-huffâz*, I-IV, Haydarabat 1375/1955. (**Tezkire**)
- ez-Ziriklî, Hayruddin, *A'lâm*, Kahire 1374. (X Cild V mücelled; Beyrut 1389/1969, XI Cild; Beyrut 1984, I-VIII Cild)

1996/1: "Yahya b. Maîn'in Hayatı, İlmî Şahsiyeti Ve Eserleri", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas 1996, Sayı: 1, s. 76-94.

www.cemalagirman.com